

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1958

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓ. ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

ΔΕΞΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Ἡ Ὀλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας, συνελθοῦσα εἰς ἕκτακτον συνεδρίαν τῇ 8^ῃ Μαρτίου ἔ. ἔ., ἡμέρα Σαββάτω καὶ ὥρα 7 μ.μ., ἐδεξιώθη ἐπισήμως τὸ νέον τακτικὸν μέλος ἐν τῇ τάξει τῶν Γραμματῶν καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν κ. **Ἡλίαν Βενέζην**.

Εἰς τὴν συνεδρίαν παρέστησαν ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Κερκίνης ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων κ. Σ. Βενιζέλος, Γ. Παπανδρέου καὶ Π. Κανελλόπουλος, πρόην ὑπουργοί, ὁ Εἰσαγγελεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, ἀνώτατοι δικαστικοὶ καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι, ὡς καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι καὶ προσκεκλημένοι.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΓΕΩΡΓ. ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

Ὁ Πρόεδρος κ. **Γ. Κοσμετάτος**, κηρύσσω τὴν ἔναρξιν τῆς συνεδρίας, ἐχαίρεισεν, ὡς κατωτέρω, τὸν κ. **Ἡλίαν Βενέζην** καὶ ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν τὰ διάσημα καὶ τοὺς τίτλους τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δεξιοῦται σήμερον τὸν νέον ἀκαδημαϊκὸν κ. Ἡλίαν Βενέζην ἐκλεγέντα κατὰ τὴν 666^{ῃν} συνεδρίαν τῆς Ἀκαδημίας, τῆς 17^{ης} Ἰανουαρίου 1957, κρωθείσης τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ διὰ Βασιλικῆς Διατάγματος τῆς 8^{ης} Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Κύριε Συνάδελφε,

Ἐξ ὀνόματος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν σᾶς προσαγορεύω, εἰσερχόμενον ἐπισήμως σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης, ὅπου ὄχι μόνον

τῶν ἐγγυτέρων θιασωτῶν ἢ ψῆφος σᾶς ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συναδέλφων, ὅσοι παρηκολούθησαν τὸ μέχρι τοῦδε συντελεσθὲν ἔργον σας καὶ τιμῶσι τὴν λογοτεχνικὴν καὶ τὴν εὐρύτεραν αὐτοῦ σημασίαν.

Εἶναι δὲ τὸ ἔργον σας αὐτὸ ἀναντιρρήτως πλούσιον καὶ πολύπλευρον. Μαρτυροῦν περὶ αὐτοῦ τὰ μυθιστορήματα, τὰ διηγήματα, ἡ ἱστορία, τὸ θέατρον, αἱ κριτικαὶ καὶ μελέται, τέλος τὰ ταξιδιωτικὰ σας χρονικά. Δὲν σκοπεύω νὰ ἀπαριθμήσω ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα τοῦλάχιστον ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον κ. Μελάν ἀνέθηκεν ἡ Ἀκαδημία τὸ καθῆκον τοῦτο. Ἐκεῖνος ἀνέλαβε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς τέχνης σας, τῶν τάσεων καὶ τῶν κατευθύνσεών της, ὡς ἐπίσης καὶ νὰ ἐξάρῃ τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἡ μὲν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1939 ἀπένευμεν εἰς τὸ μυθιστόρημά σας «Γαλήνη» τὸν ἔπαινόν της, τὸ δὲ Κράτος τὸ πρῶτον καθιερωθὲν «Βραβεῖον Λογοτεχνίας».

Ἐν τούτοις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ὑπομνήσω, ὅτι ἐπὶ δύο συνεχεῖς περιόδους ὑπηρετήσατε ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἐθνικοῦ μας Θεάτρου, καὶ ὅτι τὸ 1952 τὸ Διοικητικὸν αὐτὸ Συμβούλιον σᾶς διώρισε Διευθύνοντα Σύμβουλον τοῦ Ἐθνικοῦ τούτου Ὄργανισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ιδιότητά σας αὐτὴν εἰργάσθητε διὰ τὴν πρῶτην ἀποστολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου εἰς Ἠνωμένας Πολιτείας, ὅπου ἐδιδάχθησαν αἱ τραγωδία «Οἰδίπους Τύραννος» καὶ «Ἡλέκτρα», κατὰ τρόπον τιμήσαντα τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα.

Δὲν λησμονῶ ἐπίσης, ὅτι τὸ ἔργον σας μετεφράσθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, καὶ ὅτι κληθεῖς ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως ὅπως ἐπισκεφθῆτε, κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου περὶ πνευματικῶν ἀνταλλαγῶν, τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας καὶ μελετήσατε τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ πνευματικὴν τῶν ζωὴν, ὡμιλήσατε εἰς Πανεπιστημιακὰς συγκεντρώσεις διὰ νὰ ἐξάρτετε τὴν Πατρίδα σας καὶ νὰ τονίσετε τὴν ὀφειλὴν τοῦ κόσμου πρὸς αὐτήν, δι' ὅσα εἰσέφερον ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ καὶ σήμερον εἰς τὸν πολιτισμόν. Οὕτε εἶναι δυνατὸν νὰ παραλείψω ὅτι ἐξεπροσωπήσατε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν «Ἐκθεσιν τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνος», εἰς Παρισίους, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος ἐκλεκτοὶ συγγραφεῖς τῶν Ἀντικῶν Χωρῶν. Θὰ προσθέσω ἀκόμη ὅτι διεκρίθητε καὶ ὡς ἱστορικὸς ἐρευνητὴς καὶ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ», τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν περιόδον τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος, καὶ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Χρονικοῦ τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος», τῆς ἱστορίας μιᾶς εἰκοσιπενταετίας τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος τῆς χώρας.

Ἐπογραμμίζων τέλος ὅτι εἰς τὸ ἔργον σας πραγματεύεσθε κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὰ θέματα, ὅπως τὸ δρᾶμα τῆς ἐκτριζώσεως τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὅτι πολλὰ σελίδες σας ἔχουν περιληφθῆ εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν Ἑλληνοπαί-

δων, εἶναι περιπτόν νά τονίσω μετὰ πόσον εἰλικρινοῦς χαρᾶς σᾶς ὑποδέχεται σήμερον ἡ ᾿Ακαδημία ᾿Αθηνῶν, ὅχι μόνον ὡς καλλιτέχνην τοῦ λόγου ἀλλά καί ὡς ἐκπρόσωπον ἀληθοῦς ἐθνικοῦ πνεύματος.

Κύριε Συνάδελφε,

Σᾶς ἀπευθύνω ἐξ ὀνόματος τῆς ᾿Ακαδημίας ἐγκάρδιον χαιρετισμόν μετὰ τῆς θερμῆς εὐχῆς ὅπως ἡ ἐνταῦθα ἐργασία σας συντελέσῃ γονίμως εἰς τὴν πρόοδον τῶν σκοπῶν τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ Ἰδρύματος, καί σᾶς ἐγχειρίζω τὸ δῖπλωμα τῆς ἐκλογῆς σας ὡς καί τὰ διάσημα τοῦ ᾿Ακαδημαϊκοῦ.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΣΠΥΡΟΥ ΜΕΛΛΑ

Μετὰ τὸν χαιρετισμόν τοῦ Προέδρου τῆς ᾿Ακαδημίας ἔλαβε τὸν λόγον ὁ ᾿Αντιπρόεδρος τῆς ᾿Ακαδημίας κ. **Σπ. Μελλάς** ὅστις κατ' ἐντολὴν τῆς Συγκλήτου προσεφώνησεν, ὡς κάτωθι, τὸν κ. **Ἡλίαν Βενέζην**.

Κύριε Συνάδελφε,

Διπλὴ ἐντολὴ ἐκπληρώνω πρὸς σᾶς προσφωνῶ τὴν ἐπίσημη αὐτὴ στιγμή τῆς ζωῆς σας, ἡ ὁποία, βεβαιωθῆτε, πὼς εἶναι καί τῆς δικῆς μου. Ἐντολὴ τῆς Συγκλήτου τῆς ᾿Ακαδημίας, πρὸς ἀκούσατε, δὲν εἶναι μιὰ στιγμή, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀξιότιμου Προέδρου τῆς τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμόν τῆς. Ἀλλὰ ἐκπληρώνω καί μιὰ ἄλλη ἐντολή, ἐπιτακτικὴ καὶ ἱερή, πρὸς ἔρχεται ἀπὸ τὰ στήθη μου—ἀπ' αὐτὴ τὴν καρδιά, πλημμυρισμένη ἀπὸ ἀγάπη, ἀπὸ στοργὴ καὶ ἀπὸ θερμὴ ἀμοιβαίότητα πρὸς ὅτι ἀντιπροσωπεύετε, νὰ σᾶς ἀπευθύνω τὸ «καλῶς ὀρίσατε».

Θὰ θυμᾶσθε ἀσφαλῶς ὅταν, μετὰ τὴν ὑποβολὴ τῆς ὑποψηφιότητός σας, ἤρθαιε σιὸ σπιτί νὰ μοῦ κάμετε τὴν καθιερωμένη ἀκαδημαϊκὴ ἐπίσκεψι, τὰ λόγια μὲ τὰ ὁποῖα σᾶς συνώδευσα ὡς τὴν πόρτα :

— Πηγαίνετε ἥσυχος—σᾶς εἶπα—γιὰ τὴν κρίσι τῆς ᾿Ακαδημίας... Εὐχομαι μόνο ν' ἀνατεθῆ σὲ μένα νὰ σᾶς δεξιωθῶ.

Εἶμαι πολὺ εὐτυχεῖς ὅτι τὰ πράγματα δὲν μὲ διέφευσαν καὶ ὅτι ὁ πόθος μου ἐκείνος πραγματοποιεῖται αὐτὴ τῇ στιγμή.

Εἶναι ἀνάγκη ἄραγε νὰ σᾶς ἐξηγήσω πόσο μεγάλη καὶ βαθειὰ εἶναι ἡ χαρὰ ἐνὸς συγγραφέως, ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου τῆς γενεᾶς πρὸς προηγῆθαι τῆς δικῆς σας, ὅτι ἀξιῶνται νὰ χαιρετίσῃ σήμερα, σὺν συνάδελφο, στήν ὑψηλὴν αὐτὴ σκοπιὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας τὸν πρῶτον ἀντιπρόσωπον τῆς νεωτέρας λογοτεχνικῆς γενεᾶς; Ἡ εἴσοδος ἐνὸς πρωτοπόρου τῆς γενεᾶς αὐτῆς στήν ᾿Ακαδημία εἶναι ἡ ἀδιάσειστη

και ζωντανή απόδειξι ότι ἡ ζωή μας, τὸ ἔργο μας, τὸ παράδειγμά μας, δὲν ἐστάθησαν μάταια προσφορά· ότι, φεύγοντας αὐριο ἀπὸ τὸ στίβο τῶν ἐγγενῶν πνευματικῶν ἀγώνων, ἀφήνουμε πίσω μας τοὺς ἄξιους διαδόχους, πὸν τοὺς ἀνοίξαμε τὸ δρόμο σὲ μέρες πολὺ δύσκολες γιὰ τὴν ἀνάπτυξι πνευματικῆς ζωῆς· και τοὺς ἐτοιμάσαμε νὰ συνεχίσουν τὴν παράδοσι και νὰ ἐπιχειρήσουν καινούργιες πολύτιμες κατακτήσεις.

Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριε, ὅτι μοῦ δίνετε σήμερα, μὲ τὴν ἐδῶ παρουσία σας, αὐτὴ τὴ γλυκύτατη βεβαιότητα. Εὐχομαι, ἡ μεγάλη σας αὐτὴ ἄνοδος, πὸν διαλύει και τὸν ἀνόητο θυρῶλο περὶ μισορῆτισμοῦ τῆς ᾽Ακαδημίας, νὰ ἔχη και ἀντάξια συνέχεια, ὥστε καιμιὰ πραγματικὴ πνευματικὴ και καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς νέας γενεᾶς νὰ μὴ μείνη ἔξω τῶν θυρῶν της.

Ἄλλὰ ἔχω χρέος νὰ σᾶς χαιρετίσω, κύριε, και γιὰ μιὰν ἄλλη ἀξιοσημείωτη πρωτιά, πὸν πραγματοποιεῖτε σήμερα. Εἶσθε ὁ πρῶτος συγγραφεὺς πὸν προέρχεται ἀπὸ τ' ἀντικρυνὰ περιγιάλια τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς ᾽Ασπρης Θάλασσας, και παίρνει θέσι στὴν Τάξι τῶν Γραμμάτων τῆς ᾽Ακαδημίας—τέκνο τῆς θρυλικῆς Μικρασίας πού, κνηρηγμένο ἀπὸ τὴν ἄγρια θύελλα τῆς ἐθνικῆς καταστροφῆς, γύρῃε καταφυγῆ, μαζί μ' ἀναρίθμητους ἀδελφούς φτασμένους μὲ τὰ μαῦρα καρῶνια τῆς συντριβῆς, στοὺς κόρφους τῆς Μεγάλης Μάννας.

Φθάνετε πρῶτος σήμερα στὴν ᾽Ακαδημία τῶν ᾽Αθηνῶν, ἀλλὰ δὲν εἶσθε ὁ μόνος πὸν ὁ τρομερὸς ἄνεμος πέταξε ξεριζωμένον στὰ χῶματα τῆς ἐλεύθερης πατριδος. Ἐπάρχουν και ἄλλοι ἔξω τοῦ ὑψηλοῦ τούτου πνευματικοῦ περιβόλου, δυνατοὶ τοῦ πεζοῦ λόγου τεχνῖτες, πὸν πορεύονται σὲ δρόμους παράλληλους μὲ σᾶς και παρουσιάζουν σοβαρὰ ἔργα και ἀποβλέπουν ἐπίσης στὴν πραγματοποίησι εὐγενεσιῶν ἰδανικῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ, ἀλλὰ και μοῖρα ὑπέροχη τῆς αἰωνόβιας φυλῆς μας, ν' ἀκολουθοῦν πάντα μιὰ μεγάλη καταστροφὴ λαμπρὲς ἀναγεννήσεις. Ἀπὸ τίς φλόγες και τ' ἀποκαΐδια τῶν ἐθνικῶν μας συμφορῶν ὁ Φοίνικας, ἐθνικὸν σύμβολον, ἀπλώνει πάντα ρωμαλέα φτερὰ γιὰ μεγαλοπρεπέστατες πτήσεις. Μιὰ ἄλλη μικρασιατικὴ καταστροφὴ, πὸν ἀποκορυφώθηκε μὲ τὴν ἄλωσι και τὴν ἐρήμωσι τῆς ἀρχαίας Μιλήτου, πὸν ὅ,τι διαλεκτὸ παρουσίαζε κατέφυγε στὴν ᾽Αθήνα, δὲν εἶχεν ἄμεσο ἀποτελεσμα τὸ ἀξεπέραστο ἑλληνικὸν θαῦμα τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος; Ἄς εὐχηθοῦμε και ἄς ἐλπίσουμε, κύριε—στὰ ὄνειρα ἀπαγορεύεται ἡ φιλαργυρία, πολὺ ἀσθηρότερα παρὰ στὴ ζωὴ—ὅτι ἡ σημερινὴ εἴσοδος σας στὴν ᾽Ακαδημία εἶναι κάποιον μήνυμα τῶν μὲ προέλευσι μικρασιατικὴ λογοτεχνῶν γιὰ μιὰ ἐπερχόμενη ᾽Αναγέννησι τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων.

Ὅσοσο σεῖς, γιὰ νὰ ῥθῶ ἀμέσως στὴν ἀτομικὴ σας περιπέτεια, δὲν ἐφθάσατε

μαζί με τούς άλλους. Είχατε μιὰ τραγική καθυστέρηση: Αίχμάλωτος τῶν Τούρκων, περάσατε ἀπὸ τὴ φρικαλέα ζωὴ τῶν «Ἐργατικῶν Ταγμάτων» τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου δοῦλος βαρβάρων καὶ σκληροτάτων κυρίων, φέρατε ἀναμνήσεις τόσο ἀπαίσιες τῆς σκοτεινῆς ἐκείνης περιόδου τῆς ζωῆς σας, ὥστε, γιὰ νὰ τὶς ἀποδώσετε, ἀναγκαστικά μεταχειριστήκατε τούς ἐκφραστικούς τρόπους ἐνὸς στυγνοῦ ρεαλισμοῦ — εἶναι ἡ μοναδικὴ γλῶσσα τοῦ στιγματισμοῦ τῶν ἀπανθρώπων καταστάσεων — πὸν καθῶς ξαίρετε, καλύτερά μου, δὲν ἀποτελοῦν τὴν ἀνώτερη μορφή τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου.

Ἐὸ κίνδυνος ἦτανε μεγάλος, ἂν ἐμένατε στοὺς τρόπους ἐκείνους. Θὰ συνεχιζατε, βέβαια, μιὰ παράδοσι, πὸν εἶχανε δοξάσει δυὸ τεχνῖτες τῆς πραγματιστικῆς καὶ φυσιοκρατικῆς σχολῆς, οἱ δυὸ μεγάλοι Κωνσταντῖνοι, ὅπως τούς λέγανε, παίζοντας, σὴν ἐποχὴ τους, ὁ Κωνσταντῖνος Θεοτόκης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χατζόπουλος. Δὲν θὰ προσθέτατε ὅμως μεγάλα πράγματα στὸ λογοτεχνικὸ κεφάλαιο πὸν εἶχανε καταθέσει. Ἀλλὰ τὸ τάλαντό σας, καὶ τὸ ἰσχυρὸ καλλιτεχνικὸ ἔνστικτο πὸν σᾶς κυβερνᾷ, σᾶς διαφύλαξε ἀπὸ τὸν κίνδυνο, σᾶς ἔφερε πρὸς τὸν καινούργιο τρόπο, πὸν ἐγκαινιάζετε μετὰ τὴ «Γαλήνη», ὅπου δημιουργεῖται ἀτμόσφαιρα ὑποβολῆς καὶ μεταφορᾶς τοῦ ἀφηγηματικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς ὠμῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος σ' ἓνα ἐπίπεδο ποιητικῆς ψυχογραφίας. Δύο λογοτεχνικὰ βραβεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα κρατικό, ἔσπευσαν νὰ σημειώσουν, μετὰ τὸν πὸν τιμητικὸν τρόπο, τὸ νέο σας βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἐὸ ὁμιλῶν ὅμως εἶχε ἀκόμη ἐπιφυλάξεις, ὅταν ξαφνικά τὸ αὐτὸ του συνέλαβε τούς ἐξαισίους κεληδισμούς τῆς «Αἰολικῆς Γῆς». Ὅπως ὁ κορυθαλλός, συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῆς αὐγῆς, ἀφήνει τὸ λασπωμένο αὐλάκι τοῦ χωραφιοῦ καὶ ὑψώνεται κάθετα στὸ θόλο τ' οὐρανοῦ, καὶ γίνεται ἓνα μετὰ τὸ αἰθέριο, γαλάζιο χρῶμα, καὶ μᾶς στέλνει τὴν πρωινή του μέθη σὲ τρίλιες κρουσταλλένιες, ἔτσι καὶ σεῖς ξαφνικά, σηκωμένος ψηλά, τραγουδήσατε σὲ νότιες τρυφερότατες τὴ βαθειὰ νοσταλγία σας πρὸς τὴ γενέθλια γῆ. Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι μιὰ νοερὴ παλινόσθησί σας σὲ τόπους λατρεμένους, πὸν ἡ ψυχὴ στολίζει μετὰ τὴν ποίησι καὶ τὴ γοητεία τῶν πρώτων παιδικῶν ἐντυπώσεων.

Μόλις ἔκλεισα τὸ βιβλίον, συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ἀφθονὴ καὶ διαλεκτὴ ποιητικὴ οὐσία του, ρίχτηκα στὰ χειρόγραφα, νὰ σᾶς τραγουδήσω κι' ἐγὼ μετὰ τὴ σειρά μου. Θὰ θυμᾶσθε ἴσως, κύριε, ὅτι χωρὶς σχεδὸν νὰ σᾶς γνωρίζω καλὰ-καλὰ, ἀνέβηκα σὴ θυριδα σας, σὴν Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ἄπλωσα κάτω ἀπὸ τὰ ἐκπληκτα μάτια σας τὰ χειρόγραφα μου καὶ ἄρχισα νὰ σᾶς διαβάζω αὐτὸ τὸ ἐγκώμιο, τὸ πρῶτον πὸν ἔχει γραφῆ σὴν γλῶσσα τῆς χώρας μας, τὸ πρῶτον ἀπ' ὅλα ὅσα κατόπιν ἀκολούθησαν, ὅταν τὸ ἔργο ἄρχισε νὰ μεταφράζεται σὲ ξένες γλῶσσες. Ἦταν τὸ ἐγκώμιο αὐτὸ ἓνα ξεσπάθωμα πνευματικὸν ἄνευ προηγουμένου σὴν ἑλληνικῇ, ἀλλὰ καὶ σὴν

ξένη λογοτεχνία. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν μπορεῖ νὰ παραβληθῆ μετὰ τὸ ἄρθρο πὸν δημοσίευσεν ὁ Μπαλζάκ στὴν «Ἐπιθεώρησι τῶν Δύο Κόσμων» γιὰ τὴ «Σαρτρὲς ντὲ Πάρμ» τοῦ Σταντάλ, ὅπου ἔβαζε δεκαπέντε σελίδες τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ ἐπάνω ἀπ' ὅλη τὴν «Ἀνθρώπινη Κωμῶδία» τὴ δική του.

Θὰ θέλατε, κύριε συνάδελφε, νὰ σᾶς ξαναδιαβάσω καὶ σήμερα, πὸν σᾶς ὑποδέχομαι στὴν Ἀκαδημία, αὐτὸ τὸ ἄρθρο, πὸν σᾶς εὐχαριστῶ διὰ διατηρήσατε μετὰ τόσην εὐλάβεια στὰ χαριὰ σας; Θὰ ἦτανε κουραστικὸ καὶ γιὰ σᾶς καὶ γιὰ τὸ πικρὸν καὶ ἐκλεκτὸ ἀκροατήριον, πὸν θ' ἀνυπομονῆ ἀσφαλῶς νὰ σᾶς ἀκούσῃ. Ὡστόσο λίγα χαρακτηριστικὰ κομμάτια, πὸν ἀποτελοῦν τὶς κύριες γραμμὲς τῆς γνώμης μου ἢ μᾶλλον τοῦ διθυράμβου, πρέπει ν' ἀκουσθῶν, γιὰ τίποτα δὲν ἔχω νὰ προσθέσω.

Ἰδοῦ, λοιπόν, τὸ κεντρικὸ σημεῖον, ἢ ραχοκοκκαλιά τῆς ὑπερενθουσιασμένης ἐκείνης κριτικῆς. «Ἡ «Αἰολικὴ Γῆ» εἶναι ὁ ἐξαίσιος πύραυλος (εἶχα προμαντεύσει, βλέπετε, καὶ τὸ σημερινὸ πυρετὸ τῶν πυραύλων!) πὸν γράφει στὸ θόλο μιᾶς πολυαστρῆς νύχτας ἓνα φωτεινὸ τόξο μ' ἄπειρα χρωματιστὰ κρόσια. Ἡ Ἑλλάδα τοῦ καιροῦ μας βρῖσκει ἐδῶ ἓναν ξεχωριστὸ συγγραφέα, κι' ἐγὼ τὸν προτιμημένον ἀφηγητή μου. Τὸν ἤξαιρα κι' ἀπὸ πρῶν. Κι' ἀπὸ τὰ πρῶτα του ἔργα κι' ἀπὸ τὴν πολυθρόνητη «Γαλήνη». Ὅμως τώρα μιλῶ, γιὰτὶ σήμερα βλέπω αὐτὸ πὸν πρόσμενα μετὰ λαχάρα: Νὰ ζυγῶνῃ ἀβίαστα, ἤρεμα, κατασταλαγμένα, μετὰ τὸ ρυθμὸ τῆς γερῆς, τῆς φυσικῆς ἀναπνοῆς στὴν περιοχὴ τοῦ μυστικοῦ καὶ γοητευτικοῦ κόσμου, ὅπου κινεῖται κάθε ἀληθινὸς καὶ ὑγιὴς καλλιτέχνης. Ἡ πραγματικὴ τέχνη—καὶ καιρὸς νὰ τὸ θυμίσουμε στοὺς ὑστερικὸς κνηνηγὸς μιᾶς ἀπεγνωσμένης καὶ βιασμένης πρωτοτυπίας—εἶναι μιὰ ρωμαλέα κουρσάρικη ἐπιδρομὴ σ' αὐτὸ τὸν κόσμον τοῦ αἰνίγματος καὶ τοῦ μυστηρίου πὸν περιβάλλει τὴ ζωὴ, κι' ἓνας γυρισμὸς στὸ φῶς τοῦ πραγματικοῦ μετὰ πλοῦσια λάφυρα. Καὶ τέτοιες ἐπιδρομὲς δὲν εἶναι τοῦ καθενός. Ὁ Βενέζης εἶναι «καρδία τερασκόπος», γιὰ νὰ θυμηθῶ τὴν αἰσχυρικὴ ἔκφρασι, ψυχὴ ἀλαφροῦσκιωτη, ματιὰ ἱκανὴ νὰ πιάγῃ τοὺς ἀπόκρυφους ἥσκιους, τὰ μυστικὰ σημεῖα καὶ τέρατα, πὸν κινοῦν τὴν πύλιν τριμμένη καθημερινὴ πραγματικότητα καὶ πὸν φουσοῦν στὶς πύλιν ἀπλοϊκῆς καρδιᾶς τὰ πάθη πὸν τὶς ἀνεβάζουν ὡς τὰ πόδια τοῦ Θεοῦ ἢ τὶς γρεμίζουν στὰ τέρατα».

Ἐνα δεύτερον κομμάτι εἶναι αὐτό: «Εἶχαμε καιρὸ νὰ διαβάσουμε ἓνα βιβλίον πὸν τὰ κύματα νὰ ἴστοροῦν τὰ θαύματα πὸν βλέπουν· πὸν ἡ θάλασσα μπαίνει ὡς τὰ βαθειὰ φαράγγια τῆς γῆς καὶ μεταμορφώνεται σὲ κεφαλάρια· πὸν τὰ βουναὶ γίνονται θροῦλοι· πὸν τὰ σκουληκάκια, ὅσα κοιμοῦνται στὶς βασανισμένες ρίζες τῶν δέντρων ταράζονται στὸν ὕπνον τοὺς ἀπὸ τὴν ἀγωνία τοῦ διαρασμένου φυτοῦ, καὶ τὸ χῶμα τρέχει νὰ τοῦ βροῆ νερό, ἀπὸ τὰ πύλιν μυστικὰ ἔγκατα, γιὰ νὰ τὸ θροσίῃ· πὸν τὰ σπαθιά καὶ τὰ μαρτίνα, κλεισμένα σὲ μιὰ κίτρινη κάμαρα, κουβεντιάζουν, μεγαλόφωνα,

τῆ νύχτα καὶ λένε τοὺς καημούς τους· πὺν τὰ παιδιὰ δέονται νὰ βροῦν τροφή τὰ τσακάλια· καὶ ἕνας παππούς καὶ μιὰ γιαγιά παίρνουν τὶς πελώριες διαστάσεις τῶν γεναρχῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καὶ οἱ ληστὲς εἶναι ἀγαθοὶ καὶ καλόκαρδοι, ὅπως στοὺς ἀβραμιαίους χρόνους τοῦ κόσμου· πὺν οἱ θεόρατες καρδιὲς σὲ νυχτομάχες σκληρὲς μὲ τὶς θύελλες σωριάζονται σὰ νικημένους ἀμαζόνες· καὶ τ' αὐτὰ ἔχουν τὸ χάρισμα ν' ἀκοῦνε νὰ χτυπᾷ ἡ καρδιὰ τῶν δέντρων καὶ τοὺς χυμούς νὰ κυκλοφοροῦν κάτω ἀπὸ τὴ φλούδα τους· ὅπου οἱ ἄνθρωποι δυστυχοῦν γιὰ ἕνα καμήλι μ' ἄσπρο κεφάλι, τὰ σαμάρια τῶν γαῖδουριῶν μιλοῦν, κι' οἱ ἀπλοῖκοὶ σαμαράδες παρατοῦν τὰ ἐργαλεῖα τους καὶ φεύγουν, ἐνεργούμενα τοῦ πάθους τῶν ἤχων, καὶ δρασκελίζουν τὴν Ἀνατολὴν ὀλάκρη καὶ πορεύονται κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, γυρεύοντας ἀπὸ τὴ θεία χάρι τὴν τελευταία βίδα τοῦ ἀεικινήτου· πὺν τὰ φαντάσματα κυκλοφοροῦν πὺν ἄνετα κι' ἀπὸ τοὺς ὑπαρκτοὺς κατοίκους τοῦ πλανήτου, καὶ οἱ γοργόνες μὲ φίδια γιὰ μαλλιά, ὁμογάλακτες ἀδερφάδες τοῦ Μεγαλέξαντρου, κυβερνᾶνε τ' ἀγριεμένα κύματα, γνήσιοι κληρονόμοι τοῦ παλιοῦ μας Ποσειδῶνα...»

Ἀντικρῶζετε, κύριε, τὴ φύσι καὶ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ βαθειὰ συγκινημένη καὶ μαγεμένη ἔκπληξι τοῦ παιδιοῦ, μὲ τὴν «προλογικὴ» — τὴν πρὸ τοῦ λόγου — διάθεσι καὶ τὴ θερμὴ φαντασία ἑνὸς πρωτογόνου πὺν βάζει στὴν ἴδια στάθμη τ' ὄνειρο μὲ τὸ ξύπνιο, τὸ παραμῦθι μὲ τὸ πρᾶγμα, ὅχι μονάχα σὰν ἰσάξια, ὅπως ὁ Ἡρόδοτος (πὺν τόλμησε νὰ τὸ κάμη καὶ στὴν ἱστορία), μὰ δίοντας σι' ὄνειρο καὶ σιὸ παραμῦθι βάρος περισσότερο καὶ θέσι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα... Ἐλεύθερη πασχίζετε νὰ κρατήσετε τὴ φαντασία σας σιὸ θέατρο τοῦ κόσμου, ἀδέσμευτη, σὰν τοῦ ἀπλοῖκοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν κρῦα γινῶσι. Καὶ λαϊκὸ χαρακτήρα ἔχει ὁ ἑλληνικὸς πανθεῖσμός σας, λυτρωμένος ἀπὸ μόρφωσι βιβλίων, ὅπως καὶ ἡ διάχυτη σ' ὄλο τὸ ἔργο σας καλωσύνη, πὺν μοιάζει πολὺ μὲ τοῦ καλόγνωμου ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Εἶσθε, ἂν δὲν κάνω λάθος, ὁ πρῶτος Νεοἑλληὴν συγγραφεὺς, πὺν ἀπέδωσε τὴ θάλασσα καὶ τὴ στεριά σιὶς θεότητές τους· τὰ κύματα σιὶς γοργόνες, τὰ βουνὰ σιὶς θρύλους, τὰ δάση σιὰ πνεύματα, τοὺς βραχνάδες καὶ — ὅπως ἔκαμε ὁ Κουρμπὲ σιὴ ζωγραφικὴ — σιὶς φυσικούς τους κατοίκους, σι' ἀρκούδια, σι' ἀγριογούρουνα καὶ σιὶς κινδύνους. Ὁ πανάρχαιος Πᾶν μὲ τὴν ὀξύλαλη μουσικὴ τῆς σύριγγός του πλανᾶται σιὶς περιγραφές σας· ὅσο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους σας οἱ περισσότεροὶ εἶναι δημιουργήματα διονυσιακὰ παρὰ ἐπικὲς συλλήψεις, περισσότερο μουσικὲς παρὰ πλαστικὲς, μορφὲς τυλιγμένες στὴν ἀχλὺ τοῦ ὄνειρου, πὺν δὲν ἀκουμποῦν σιὴ γῆ, παρὰ μονάχα ὅσο ἀρκεῖ γιὰ νὰ καοῦν σιὴ φλόγα τοῦ πάθους. Καὶ ὁμως! Ἔχουν τὸν τόνο τῆς ἀλήθειας ὅσο λίγα, ἐλάχιστα πρόσωπα ἑλληνικῶν βιβλίων.

Αὐτὰ σᾶς εἶχα περίπου γράφει καὶ τότε, κύριε· αὐτὰ σᾶς ξαναλέω καὶ σήμερα. Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944 ἕως τὸ Μάρτιο τοῦ 1958 οὔτε ἕγχοις ρυτίδος σιὸ κεί-

μενο ἢ σὺ τὸ ὠραῖο σας ὕψος δὲν ἤρθε νὰ μὲ κάμῃ ν³ ἀλλάξω οὔτε μισὴ σειρά. Ἐνικῆσατε ἤδη δεκατέσσερα χρόνια. Σᾶς εὔχομαι νὰ ρικῆσετε μὲ τὴν ἴδια θριαμβευτικὴ εὐκολία καὶ τὸ ἀέναον μέλλον. Ὅσο γιὰ κείνους ποὺ θά ἔβρισκαν ὑπερβολικὰ τὰ ἐγκώμιά μου, θ² ἀπαντοῦσα μὲ τοὺς σίχους τοῦ Ἄνδρέα Κάλβου :

«Μόνη,

³ Ἀμάγαρος, δλόγγυμος, αὐτάγγελτος,

τὸ καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει

ἢ Ἀρετὴ· ἀλλ' ἂν αἱ Περίδες

τὴν λαμπρὰν τῆς χαρίσωσιν ἀκτῖνα

² Ἀφθόνητος τιμᾶται ἐπαινουμένη

τοὺς ἐπιγείους χοροὺς τότε δὲν φεύγει».

² Ἄν θέλετε νὰ ἔχετε ἀξίες στὴν ἐθνικὴ μας ζωὴ — λέει ὁ ποιητὴς — μάθετε νὰ τὰς ἐπαινεῖτε καὶ πρέπει νὰ τὰς τιμᾶτε ἀφθόνητα!

★

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ κ. ΗΛΙΑ ΒΕΝΕΖΗ

Ὁ κ. Ἡλίας Βενέζης ἀκολούθως, παρελθὼν ἐπὶ τὸ βῆμα, ἠὺχαρίστησε διὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς μέλους τῆς Ἀκαδημίας, εἶτα δὲ ὠμίλησε μὲ θέμα :

«ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ»

Κύριε Πρόεδρε,

Εὐχαριστῶ τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ὑψίστη τιμὴ ποὺ μοῦ ἔκαμε νὰ μὲ δεχθεῖ μέσα στοὺς κόλπους της. Ὑποβάλλω εὐλαβῶς εὐχαριστίας πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἠὲ δόκησε νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἐκλογὴν μου, καὶ στὴν Κυβέρνησιν τῆς πατρίδας μου ἢ ὁποία εἰσηγήθη τὴν ἐπικύρωσιν. Εὐχαριστῶ ἐσᾶς, κ. Πρόεδρε, γιὰ τοὺς φιλόφρονες λόγους ποὺ εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀπευθύνετε. Καὶ εὐχαριστῶ ἐπίσης ἐσᾶς, ἀγαπητὲ κ. Μελᾶ, γιὰ τὴν ἔξαρση μὲ τὴν ὁποίαν μὲ ὑποδεχθήκατε πρὶν ἀπὸ λίγο. Εἶσθε φορτωμένοι ἀπὸ χρόνια καὶ πείρα — μαρτυρία περὶ τούτου ἀσφαλῆς τὸ τελευταῖο χρονικὸν σας, ποὺ σᾶς παρουσιάζει νὰ ὑπάρχετε ὡς πρόσωπον δρῶν ἀκόμη καὶ στὴ μυθικὴ ἐποχὴ τοῦ Θερίσου. Κατεκαλύψατε, κύριε, μὲ δραστηριότητα, καὶ μὲ ἔργο, καὶ μὲ πάθος ζωῆς, ὅλο τὸ τρομακτικὸ διάστημα ποὺ σφράγισε τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν πυρὰ καὶ μὲ τὴν λάμψη τῶν πολέμων. Ὅταν πρὶν ἀπὸ εἰκοσιδύο ἀκριβῶς χρόνια σᾶς ὑποδεχόταν ἐδῶ ὁ ἀειμνηστος Παῦλος Νιρβάνας καὶ σᾶς προσφωνοῦσε, ὅπως κάματε πρὶν ἀπὸ λίγο ἐσεῖς σ' ἐμένα, ἔλεγε σωστά : «Ποῦ νὰ σᾶς καταδιώξω, κύριε; Εὐρίσκεσθε παντοῦ. Καὶ πρὶν προφθάσω νὰ σᾶς ἀντικρῶσω εἰς ἓν σημεῖον, μὲ παρασύρετε διαρκῶς ἄλλοῦ. Ὡρισμένως, κύριε,

ἔχετε πραγματοποιήσει τὴν ἀνησυχίαν». Αὐτὰ ἔλεγε τότε ὁ Παῦλος Νιρβάνας. Ἔπειτα ἀπὸ τόσο χρόνια θὰ μπορούσα νὰ πῶ καὶ ἐγὼ σήμερα μὲ τὴ σειρά μου: «Κύριε, εἶσθε ἡ ἀνησυχία. Δὲν ὑπάρχει τίποτα πὺν νὰ μὴν τὸ ἐπεχειρήσατε—ἀκόμη καὶ τὴν δάφνην τῆς Πολωνίας κατωρθώσατε νὰ τὴ μεταφρυτεύσετε στὴ Φρεατύδα. Ὑπῆρξατε σὲ πολλὰ τοῦ πνευματικοῦ μας βίου ἡ φωνὴ ἡ προδρομική, πὺν ἔφερνε στὴν πατρίδα μας, κυρίως στὴν περιοχὴ τοῦ θεάτρου της, τὰ ρεύματα τοῦ ἔξω κόσμου, ὅταν ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦταν ἐνότης μία, ὅπως σήμερα, μὲ τὴν Εὐρώπη.

Δὲν λησμονῶ καὶ μιὰ προσωπικὴ ὀφειλή. Θυμοῦμαι ἐκεῖνο τὸ πρωῖνὸ τῶν πικρῶν χρόνων τῆς κατοχῆς πὺν ἀνεβήκατε τίς σκάλες τοῦ ἀντικρυνοῦ τραπεζικοῦ μεγάρου γιὰ νὰ μὲ βρεῖτε. Γνωρίζομαστε ἐλάχιστα. Καὶ εἶδε ἔκπληκτος, τότε, ὁ νεότερος συνάδελφός σας, νὰ ξεδιπλώνετε τὰ χειρόγραφα ἐνὸς ἐγκωμίου πὺν εἴχατε γράψει γιὰ ἓνα βιβλίον του, πὺν ὅ,τι εἶχε ἐκδοθεῖ, καὶ πὺν εἴχατε ἔλθει ἐπίτηδες νὰ τοῦ τὸ διαβάσετε, πρὶν τὸ στείλετε στὴν ἐφημερίδα σας. Ἦταν φανερό: θέλατε νὰ στήριξετε ἓνα νεότερο συνάδελφό σας. Τέτοια πράγματα, ἀνθρώπινα, δὲν συμβαίνουν συχνά, καθὼς ξαίρετε, στὴν οἰκογένειά μας. «Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, μοῦ εἶπατε, ἐτοιμασθῆτε γιὰ μέρες πικρές. Δὲ θὰ σᾶς συγχωρήσουν αὐτὸ τὸ βιβλίον. Γι' αὐτὸ ἦρθα».

Ἡ μέρα ἐκείνη ἦταν ἐκπληκτικὴ γιὰ τὸν ὀμιλοῦντα. Ἔπειτα ἀπὸ σᾶς ἦλθε σὲ λίγο καὶ ὁ Ἄγγελος Σικελιανός. Ἐπέμενε νὰ μοῦ διαβάσει τὸ κείμενον τοῦ θαυμασίου προλόγου πὺν εἶχε γράψει γιὰ τὴ δευτέρη ἐκδοσὴ τοῦ ἴδιου βιβλίου. Ἐνθυμείσθε, βέβαια, πόσον ψιθυριστὰ ἐδιάβαζε καὶ ἀπήγγελλε ὁ Σικελιανός. Γύρω στὸ τραπεζικὸ γραφεῖο, στὰ *guichets*, ἦταν κόσμος πολὺς, πελάτες, ὑπάλληλοι. Κατάπληκτοι ἄκουαν ὅλοι τὰ συμβαίοντα, τὴ φωνὴ πὺν ἄρχισε καὶ ὀλοένα δυνάμωνε, γινόταν βροντή, καὶ ὑετός, καὶ χάος, καὶ καμιά δύναμη δὲ γινόταν νὰ τὴ σταματήσει. Ἄκουα, ἦμουν πανευτυχής, καὶ ἀξιοθρήνητος. Ἀπὸ ἐκείνη τὴ μέρα ὁμως στὸ γραφεῖο τῆς Τραπεζῆς κάτι εἶχε ἀλλάξει. Ὅλοι πιά μὲ κοίταζαν διαφορετικά. Ἐπειδὴ ὁ Σικελιανός καὶ σῆς εἴχατε ἀνεβεῖ τὴ σκάλα τοῦ μεγάρου.

Εὐχαριστῶ, κύριε. Εὐχομαι νὰ ὑποδεχθεῖτε σύντομα καὶ ἄλλους νεωτέρους συναδέλφους σας στὴν Ἀκαδημία, καθὼς κάνετε σήμερα, ὑπηρετώντας τὸ πνεῦμα τῆς ἀνανεώσεως, πὺν πάντα σᾶς ἦταν τόσο προσφιλές.

Θέλω νὰ θυμηθῶ, σ' αὐτὴ τὴν ἐπίσημη ὥρα τῆς ζωῆς μου, καὶ ἐκείνη τὴν κιβωτό: τὴν πατρίδα ὅπου γεννήθηκα, στὴν ἀντίπερα ὄχθην τοῦ Αἰγαίου. Εἶμαι ὁ πρῶτος Μικρασιάτης λογοτέχνης πὺν ἐκλέγει ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Στὶς ἄλλες τάξεις τῆς Ἀκαδημίας διέπρεψαν ἤδη καὶ διαπρέπουν ἄνδρες τῆς Ἐπιστήμης ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴ Μικρασία. Θέλουμε νὰ βλέπουμε σ' αὐτὸν τὸν συγκερασμὸ δυνάμεων τὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ: νὰ μὴ συντριβῆται ἀπ' τὶς περιπέτειες καὶ τοὺς κατατρογμούς, νὰ βρῆσκει στοιχεῖα γόνιμα μέσα στὰ ἐρείπια, καὶ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν

ἀνανέωση πὸν δύνουν σὲ κάθε ζωντανὸ ὄργανισμὸ τὰ κύτταρα τῆς νέας ζωῆς πὸν προσλαμβάνει. Μέλος τῆς ᾽Ακαδημίας ᾽Αθηνῶν σήμερα θέλω νὰ μνημονεύσω μιὰν ἄλλην ᾽Ακαδημία, περιώνυμη καὶ αὐτὴ στὴν ἐποχὴ τῆς, τὴν ᾽Ακαδημία τῆς πατρίδος μου, τὴν ᾽Ακαδημίαν τῶν Κυδωνιῶν. Ὅταν ὅλη ἡ Ἑλλάδα ἦταν ὑπόδουλη, πρὶν ἀπὸ τὸ 1821, ἡ ᾽Ακαδημία ἐκείνης τῆς αἰολικῆς γῆς ὅπου ἐδίδαξαν ἄνδρες σπουδαῖοι—ὁ Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, ὁ Θεόφιλος Καίρης—, ἐμόρφωνε διδασκάλους τοῦ Γένους, ἱεραποστόλους τῆς ᾽Αναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πὸν ὕστερα σκορπίζονταν στὰ πέρατα τῆς ᾽Οθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας γιὰ νὰ σφυρηλατοῦν στὰ παιδιά τῶν κνηρημένων χριστιανῶν τὴ συνείδηση τοῦ χρέους πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ὁρθοδοξία. Ἐκεῖ, σ' αὐτὴν τὴν ᾽Ακαδημία, ἐδίδασκαν τὸ παρελθόν, τὰ καλὰ Γράμματα, ἀλλὰ καὶ μαθηματικά, καὶ ἀστρονομίαν, «τὴν κίνησιν τῆς γῆς καὶ τὴν πληθὺν τῶν κόσμων». «Ὅπου πρόοδος τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν, ἐκεῖ πλοῦτος καὶ δύναμις, καὶ ὅπου λείπουν αἱ Τέχναι καὶ Ἐπιστῆμαι, ἐκεῖ ἀθλιότης καὶ δυστυχία», ἐκήρυτε ὁ Διευθυντὴς τῆς ᾽Ακαδημίας τῶν Κυδωνιῶν τοῦ 1800, ὁ Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος. Ἐκεῖ, σ' αὐτὴν τὴν ᾽Ακαδημία, κατάπληκτος ὁ περιηγητὴς *Didot* εὑρίσκει στὰ 1816 νὰ διδάσκουν ἀπὸ σκηνῆς στὸ πρωτότυπο τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες τραγικούς, καὶ τοὺς μαθητὲς νὰ μιλοῦν ἀναμεταξύ τους τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ—σύμβολα ὅλα τῆς αἴγλης τοῦ παρελθόντος πὸν ἔπρεπε νὰ γίνει κίνητρο γιὰ τὸ μέλλον.

Ἀπὸ αὐτὸ ἐδῶ τὸ ὑψηλότερο πνευματικὸ βῆμα τῆς χώρας πὸν ἀξιώθηκα, θέλω νὰ πῶ σήμερα, μὲ σεμνότητα καὶ μὲ συγκίνηση, ὅτι δὲν λησμονοῦμε τὴ μικρασιατικὴν μας πατρίδα.

Μὲ τὴν ἐκλογή μου ἐγκαινιάζεται ἡ εἴσοδος στὸ ἀνώτατο πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας τῆς νεώτερης—πάντως μὲ κάτασπρα μαλλιά—γενεᾶς τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν. Ἐδῶ καὶ τριάντα περίπου χρόνια ἡ γενεὰ αὐτὴ ἀναδέχθηκε τὴν εὐθύνην τῆς συνεχείας καὶ τῆς ἀνανεώσεως τῶν ἐλληνικῶν Γραμμάτων. Καλεῖται τώρα, σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἀξιοσέβαστο χώρῳ, εἰς τὸ «γεραρὸν πνευματικὸν συνέδριον», νὰ συνεχίσει τὸ ἔργον τῶν προκατόχων τῆς. Μνημονεύοντες ἀπλῶς τὰ ὀνόματα αὐτῶν τῶν προκατόχων μας, τῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων στὴν Τάξην τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς ᾽Ακαδημίας ᾽Αθηνῶν, ἐκείνων πὸν ἐξέλειπαν, αἰσθανόμαστε τὸ βάρος τῆς εὐθύνης τῆς συνεχείας: Κωσιτῆς Παλαμᾶς, Γεώργιος Δροσίνης, Δημήτριος Καμπούρογλου, Ἀριστομένης Προβελέγγιος, Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, Παῦλος Νιρβάνας, Γρηγόριος, Ξενόπουλος, Ζαχαρίας Παπαντωνίου, Σωτήρης Σκίπης. Ἦταν, οἱ περισσότεροι, μιὰ γενεὰ διδασκάλων καὶ ἐμπνευστῶν. Στὸ σχολεῖο τους, καὶ στὸ σχολεῖο τῶν τριῶν συγχρόνων τους μεγάλων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Καβάφη καὶ τοῦ Σικελιανοῦ, ἡ γενεὰ μας διδάχθηκε τὸ πάθος:

για την έκφραση την καλλιτεχνική, για την Ἑλλάδα, για τις ρίζες αὐτοῦ τοῦ τόπου, για την ἀνάγκη τῆς συνεχείας. Αὐτὸ πού λέμε ἑλληνική διάρκεια, τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων πού θέλουμε νὰ εἶναι ὁ πυρήνας τοῦ ἔργου μας, εἶναι τὸ πῶς καίριο δίδαγμα πού πήραμε θητεύοντας στὸ σχολεῖο τῶν προκατόχων μας. Ὁ Παπαδιαμάντης μὲ τὸ ἦθος τῶν πρώτων χριστιανικῶν καιρῶν, ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Σικελιανὸς σὲ τόνους προφητῶν, ὁ Καβάφης σὲ τόνους τῶν ἑλλημιστικῶν καιρῶν ὅπου ἀκούεται ὑπόκωφος ὁ ἀέρας τοῦ πεπρωμένου, οἱ ἄλλοι, νησιῶτες ἀπ' τὸ Αἶγαο, Ἀθηναῖοι, ἀπ' τὰ βουνά τῆς Ἑλλάδας—ὅλοι ξαίρουν πὼς σὲ μιὰ λογοτεχνία νέα, πού σχηματίζεται ὅτι εἶναι οὐσιῶδες εἶναι ἢ αὐτογνωσία. Κ' ἔπειτα, ἢ ἀναζήτηση ἐκείνου τοῦ χρυσοῦ κανόνος πού θὰ ἐπιτρέψει, μέσα στὰ ποικίλα ρεύματα, νὰ σχηματίσουμε καὶ νὰ διατηρήσουμε μιὰ δική μας φυσιογνωμία, μιὰ φυσιογνωμία τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων, μέσα στὴν ποικιλία τῶν Γραμμάτων τοῦ κόσμου.

Ἐκεῖνοι ἔρχονται ὡς διάδοχοι τῶν περιπαθῶν τοῦ ρωμαντισμοῦ. Εἶναι ἐκπληκτικὸ—ὅπως διερωτῶνται καὶ οἱ ξένοι μελετητὲς τῆς ἱστορίας τῆς Τέχνης—πὼς αὐτὸ τὸ κίνημα, πνευματικὸ καὶ λογοτεχνικὸ, πού ἄρχισε ἀπ' τὴ ρωμαντικὴ σχολὴ τῆς Ἰένας, κίνημα καθαρὰ γερμανικὸ, δηλαδὴ κατ' ἐξοχὴν ἀντιμεσογειακὸ, ἀντιελληνικὸ, διαποτισμένο ἀπ' τὸ συμπιεσμένο πάθος τῆς γερμανικῆς ψυχῆς—εἶναι ἐκπληκτικὸ πὼς βρῆκε ἀπήχηση στὴ Μεσόγειο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Τί ἦταν ἢ Ἑλλάδα τῆς ἐποχῆς τῶν ρωμαντικῶν; Ἐνας λαός, καταματωμένος, ἀπλοϊκῶν ἀγωνιστῶν, καὶ κυροῦλες τοῦ πένθους, ἐρείπια ἀρχαίων ναῶν καὶ καλύβες τῶν συγχρόνων, κάστρα βενετσιάνικα καὶ λίγα κτήρια νεοκλασσικά, φουστανέλλες, καὶ λαγοῦτο, καὶ δημοτικὸ τραγούδι, καὶ Ἐρωτόκριτος. Καὶ γραφικότης πολλή. Τὴν δίδει ὥραϊα ὁ Ἀριστοτέλης Κουρτίδης μιλώντας γιὰ τὸν Ἀλέξανδρον Παγκαβῆν. «Ἐζῆσε—γράφει γιὰ τὸν Παγκαβῆ—τοὺς πλήρεις ἀπροσδοκίτων χρόνους τῆς ἐξελίξεως τῶν ἠθῶν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τουρκικὰ εἰς φραγκικά. Εἶδε Ἐπουργὸς νὰ γράφουν ἐπίσημα ἔγγραφα σταυροπόδι εἰς τὸ ἔδαφος, ἐπὶ τοῦ γόνατός των, καὶ κυρίας κρεμαμένες εἰς τὴν ράχιν κυρίων διὰ νὰ περάσουν λασιώδη δρόμον. Ἦτο σύγχρονος τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος, τῶν ὁποίων τινές, ὡς ὁ Κριεζώτης, διέσχισον τὰς ὁδοὺς χρυσοπυμένει καὶ παρακολοιθούμενοι ἀπὸ ἔνοπλον φρουρὰν φουστανελλοφόρων παλικαριῶν».

Ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος, στὸν ἐναρκτήριό του λόγο στὴν Ἀκαδημία, διαποροῦσε καὶ ἐκεῖνος σωστά: πὼς ἦταν δυνατὸν νὰ περιβάλλωνται ἀπὸ τέτοια πραγματικότητα καὶ τέτοια ζωὴ οἱ συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ νὰ γράφουν διηγήματα ὀνομαζόμενα «Γλουμιμάουθ», «Τὸ Κακουροδικεῖον τῆς Ἐλισαβετῶνος», «Οἱ Ὑφανταὶ τῆς Ἀνσης»; Ὅχι μόνο οἱ στίχοι τους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα πού ἔγραψαν, τὰ περισσότερα, εἶναι κατὰ βάσιν ρωμαντικά. Ὅλα ποτὸ

ποροῦν σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα θολή—οἱ ἥρωες, οἱ ἐτοιμοθάνατοι ὠχρὲς παρθένες, οἱ πράξεις, οἱ φόνοι, τὰ ἐπίθετα, οἱ ὄλοφουμοί.

“Ὅμως τὸ μελέμι πὸν φνυσᾶ, σ’ αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο, πάνω στὶς κολόνες τῶν ἀρχαίων ναῶν, τὶς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ, καὶ τὸ φῶς πὸν ὀργώνει τὶς ἐπιφάνειες καὶ τὶς ἀποκαλύπτει μ’ ἓναν τρόπον βίαιο, σὰ νὰ εἶναι ψυχὴ μὲς στὰ πράγματα πὸν πρέπει νὰ ἀποκαλυφθεῖ—ὄλα ἐδῶ ἔχουν ἓνα ἦθος πὸν ἀποκρούει τὰ ἡμίφωτα καὶ τὰ μυστικοπαθῆ. “Ὁ καημὸς εἶναι ἀπλὸς καὶ βαθύς, σὰν τὴν κόψη τοῦ μαχαίριοῦ, τὸ πάθος τοῦ ἀνθρώπου ἀρρενωπό, ὡς τὸ θάνατο. Πῶς μπόρεσε νὰ ἐπικρατήσῃ ἐδῶ, σ’ αὐτὴν τὴν ὥρισμένην ὥρα, στὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, μέσα σ’ αὐτὸ τὸ φῶς, τὸ κίνημα τῶν ὠχρῶν, τῶν περιπαθῶν καὶ τῶν στεναζόντων ρωμαντικῶν;” Ἄλλη ἐξηγήσις δὲν ὑπάρχει: τοῦτος ἐδῶ ὁ τόπος ἀρέσκειται στὴν ἀντίφασιν· τὸ ἐλληνικὸν μέτρον, πὸν εἶναι ἡ ἕμιστι κατὰκτηση τῆς τέχνης του, προὔποθετεῖ τὴν ἀντίφασιν. Οἱ ρίζες τοῦ διαλόγου εἶναι, ἐδῶ, πολὺ ἀρχαῖες. Ἀντιπαραθέτουμε διαρκῶς στὸ κάθε τι τὴν ἀντίφασίν του—στὴ ζωὴ, στὸ στοχασμὸ, στὴν τέχνη, στὴ θρησκευτικὴ μας ἀγωγή. Εἴμαστε ταυτοχρόνως πολλὰ. Εἴτε γιὰ τὸ ὑπακούουμε στοὺς νόμους τοῦ καθαροῦ παιχιδιοῦ πὸν δὲν μποροῦμε νὰ τὸ ξεφύγουμε, εἴτε γιὰ τὴν εὐμετάβολη φύσιν πὸν μᾶς περιβάλλει μᾶς ὀδηγεῖ κατὰ ἐκεῖ, εἴτε ἀπὸ ἀνάγκην μιμνήσεως, εἴτε γιὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἁρμονίας, πὸν ἔγινε νόμος στὶς καλύτερες ὥρες τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, χρειάζεται αὐτὴν τὴν ἀέναη ἀντίφασιν.

Δὲν ἦν ἔαρ· ἐξηράνθη ἡ στολὴ τῆς πεδιάδος
καὶ κατέπεσαν τὰ φύλλα τῆς πρασινοπῆς δρυάδος
ἢ ὅποια ἀνψοῦτο ὑπὸ τὸ παράθυρόν μου.
Ἦτο ἄλλοτε μαγεῖα, ἠδονὴ τῶν ὀφθαλμῶν μου,
ὅταν ἔθαλλεν ἀκμαία, σκιερὰ, πυκνὴ, πρασίνη,
καὶ τὰ φύλλα τῆς ἠδέως ζέφυρος γλυκὺς ἐκίνει.

Ἐπογραφή καὶ χρονολογία τῶν χειρογράφων αὐτῶν στίχων, πὸν τοὺς βροῆκα στὰ κτερισμένα χαρτιά ἐνὸς πρεσβύτη φίλου μου:

13 Δεκεμβρίου 1875. Κ. Μ. Παλαμᾶς.

Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ μέγεθος τῶν προκατόχων μας τῆς περασμένης γενεᾶς πὸν θέλουμε νὰ ἐξάρουμε: Πόση ἀγρύπνια, πόση πίστις καὶ τί ἀγῶνας χρειάστηκε γὰρ νὰ γίνῃ τὸ πελώριο ἄλμα ἀπὸ τοὺς στίχους πὸν σᾶς διάβασα ὡς τὸ «Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου» καὶ ὡς τὰ «Σατιρικὰ Γυμνάσματα»; Ἡ γενεὰ τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Παπαδιαμάντη, τοῦ Βλαχογιάννη καὶ τοῦ Σικελιανοῦ, τοῦ Καζαντζάκη καὶ τοῦ Γρυπάρη, τοῦ Παπαντωνίου, τοῦ Μαλακάση, καὶ τοῦ Καρκαβίτσα, καὶ τοῦ Ξενοπούλου ἦταν ἡ γενεὰ τῆς ἐπιστροφῆς. Ὁ αἰθεροβάμων διάλογος τῶν ρωμαντι-

κῶν εἶχε τελειώσει. Τὸ ἔθνος ἔπρεπε νὰ ἀνακτήσει τὴ φωνή του καὶ νὰ θεμελιώσει παράδοση τῆς λογοτεχνίας του. «Ὅταν ἐνεφανίσθημεν ἡμεῖς — λέει πάλι ὁ Γρηγόριος Ξενόπουλος, τὸν ὁποῖον ἐκ νέου μνημονεύω μὲ βαθύτατο σέβας, γιὰ τοῦ ἀνήκει τιμὴ μεγίστη στὰ ἑλληνικὰ Γράμματα — οὔτε λογοτεχνικὴ γλῶσσα διαμορφωμένη καὶ εὐχρηστος ὑπῆρχε, οὔτε σχεδὸν λογοτεχνικὴ παράδοσις. Πολλὰ ἀπὸ τὰ λογοτεχνικὰ εἶδη, τὰ ὁποῖα διεκαιομέθεα ὑπὸ τοῦ ζήλου καὶ παρωτρυνόμεθα ὑπὸ τῆς φυσικῆς μας κλίσεως νὰ καλλιεργήσωμεν, ἦσαν παρ' ἡμῖν σχεδὸν ἄγνωστα».

Ἔτσι ἄρχισε ἡ Ἀναγέννησις. Ὁ Παπαδιαμάντης ἐπιστρέφει τὰ ἑλληνικὰ Γράμματα στὴ Σκίαθο καὶ στὴν ἀπλότητα τῶν ἑλληνικῶν χριστιανικῶν καιρῶν, ὁ Παλαμᾶς στὸ Μεσολόγγι καὶ στὸ θροῦλο τοῦ Βυζαντίου, ὁ Σικελιανὸς στὴ συνείδηση τῆς γῆς του καὶ στὴν αἰωνιότητα τῶν Δελφῶν, ὁ Καζαντζάκης στὴν «κρητικὴ ματιά του», ὁ Ξενόπουλος στὸ Ζάντε, ὁ Βλαχογιάννης στὸν Μακρυγιάννη. Εἶναι μιὰ λαμπρὴ ὥρα τῶν ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Διαφορετικὲς φωνῆς πὺν ἔχουν στὸ τέλος ἐνότητα μία, ἐνιαία καταγωγή. Ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ σταθερὸ νόμο τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου πού, χωρὶς νὰ ἐπαναλαμβάνεται, κρατᾷ τὴν ἐνότητά του.

*

Δυὸ παγκόσμιοι πόλεμοι μέσα στὴν ἴδια γενεὰ — αὐτὴν πὺν διαδέχθηκε τοὺς προγόνους πὺν μνημονεύσαμε — καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς περιόδου τοῦ κόσμου καὶ τῆς περιόδου τῶν τεχνητῶν δορυφόρων μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου πολέμου, θέτουν ἐξ ὑπαρχῆς, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸ θέμα τῆς Τέχνης, τῶν Γραμμάτων εἰδικότερα, τῆς σχέσεώς των μὲ τὴν κοινωνία καὶ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἀσφαλῶς ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος ὁ μυθιστοριογράφος, ὁ ποιητής, τῆς Εὐρώπης, τοῦ κόσμου, δὲν εἶχε ἀντιμετωπίσει μὲ τρόπο τόσο δραματικὸ τὸ ἐρώτημα: «Τί σκοποὺς ἔχει τώρα ἡ Τέχνη; Τί ζητᾷ σήμερον ἀπὸ τὴ λογοτεχνία ὁ ἄνθρωπος; Πῶς θὰ συντεθεῖ ὁ μῦθος τοῦ σημερινοῦ κόσμου;» Γιατί, βέβαια, ἡ ζωὴ δὲ συνθέτει μύθους, ἀρκεῖται νὰ δημιουργεῖ χαώδη περιστατικὰ τοῦ ἐνστικτοῦ, τῆς ἀνάγκης, τῆς ἐξάρσεως ἢ τοῦ πάθους. Ἡ ἐναρμόνισή τους, ἡ δικαίωσή τους, ἡ ἐρμηνεῖα τους εἶναι ἔργο τῆς φαντασίας καὶ τοῦ νοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης δὲν εἶναι, στὸ τέλος - τέλος, παρὰ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ βάλει ρυθμὸ, καὶ τάξη, καὶ συνέπεια, στὴν ἀσυνάρτητη εἰκόνα πὺν εἰσκομίζονται οἱ αἰσθήσεις.

Μὲ ποιὸς τρόπους θὰ ἐπιχειροῦσε ἡ λογοτεχνία νὰ ἀνασυνθέσει τὸ ρημαγμένο ἄνθρωπο καὶ τὴ ματωμένη εἰκόνα τῆς περιόδου τῶν δυὸ παγκοσμίων πολέμων;

Ὁ T. S. Eliot στὴν εἰσαγωγή μιᾶς σειρᾶς λαμπρῶν δοκιμίων του γιὰ τὴν ποίηση καὶ γιὰ τὴν κριτικὴ σημείωνε: «Ὁ σύγχρονος ποιητής, πὺν δὲν εἶναι ἀπλῶς συνθέτης χαριέντων στίχων, εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θέσει στὸν ἑαυτὸ του ἐρωτήματα

ὡσὼν αὐτὸ ἐδῶ: «Γιατί ὑπάρχει ἡ ποίηση;» Ὁχι ἀπλῶς: «Τί ἔχω νὰ πῶ;» Ἄλλά: «Πῶς, καὶ σὲ ποιὸν ἔχω νὰ τὸ πῶ;».

Ὁρθῶς: Τί, καὶ σὲ ποιὸν ἔχω νὰ τὸ πῶ; Τί εἶναι αὐτὸ τὸ πλάσμα, ὁποῦ ἀπευθύνεται ἡ Τέχνη τοῦ καιροῦ μας, ὁ ἄνθρωπος ποῦ εἶδε, ποῦ ἔμαθε καὶ ποῦ ἐπέζησε ἀπὸ τὸ σεισμό τοῦ πρώτου καί, πρὸ παντός, τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου; Τοῦ ζητηθήκατε, τοῦ ἀνθρώπου τῆς γενεᾶς αὐτῆς, πολλά, πέραν ἀπὸ κάθε ἀντοχὴ καὶ ἀπὸ κάθε μέτρο. Δὲν πρόκειται μόνο γιὰ τὴ δοκιμασία—ἐπιτέλους ἡ ἱστορία δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ μιὰ ἐρράχηση δοκιμασιῶν. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπογύμνωση τῆς ψυχῆς ἀπ' ὅτι εἶχαν εἰσομίσει αἰῶνες παιδείας καὶ διαφωτισμοῦ. Τὰ πάντα—ιδέες, πίστεις, καταστάσεις, κατέρρεαν. Καὶ ἂν ἦταν μόνο αὐτὴ ἡ κατάρρευση ὅτι προοριζόταν γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας, θὰ ἦταν, ἐπιτέλους, μιὰ κατάσταση σὴν ὁποία ἀντιδρᾶς μὲ ἀντίρροπες δυνάμεις. Ἄλλὰ σὴν ἴδια ἐποχῇ, σὴν ἴδια γενεᾷ, παράλληλα μὲ τὴν πτώση σὴν περιοχὴ τοῦ ἐνοστίκτου, ὁ ἄνθρωπος ἀνυψώνεται κατακόρυφα ὡς τὸ θεῖον. Συλλαμβάνει δυνάμεις, τὶς τιθασεύει, καὶ ἀποδεσμεύει ἐνέργειες ἀπίστευτες. Μιὰ μαθηματικὴ ἐξίσωση, ποῦ διατυπώνεται ἀρχικὰ σ' ἕνα μανδροπίνακα τοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ *Princeton*, κρίνει τὴν τύχη τοῦ πολέμου τῆς Ἀσίας. Μιὰ παρατήρηση, σὲ μιὰ νύχτα ἀγρύπνιας, μέσα σ' ἕνα ἐργαστήριο βιολογίας, σώζει ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Καὶ ἀρχίζει ἡ περίοδος τοῦ πιὸ καταπληκτικοῦ ἐλέγχου τοῦ σύμπαντος καὶ τῆς κινήσεως μέσα στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν πιὸ μικροσκοπικὴ καὶ εὐθραστη ὕλη: ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ἀναταραχὴ τῆς ἰσορροπίας εἶναι πλήρης. Τὰ μέτρα ἀλλάζουν, ἀλλάζει τὸ πρῖσμα, ἡ ὀπτικὴ ἀκόμη σύλληψη τοῦ θεάματος τοῦ κόσμου ἀλλάζει: ἀπὸ ἐπίπεδη πρέπει νὰ γίνῃ ἀνάγλυφη, σφαιρικὴ. Ὁ ρυθμὸς τοῦ βίου γίνεται τόσο νευρικός ποῦ ὑπαγορεύει καὶ τούτη τὴν ἀλλαγὴ: ἐπιβάλλει τὴν εἰκόνα ὡς μέσον πολὺ πιὸ ταχὺ ἀπὸ τὸ λόγο. Μᾶς κάνει νὰ σκεπτόμαστε μέσῳ τῶν σχημάτων, ἀντὶ μέσῳ τῶν λέξεων. Ἡ συνείδηση τοῦ ἀτόμου ποῦ προσδιώριζε τὸν ἠθικό του βίον, τὶς τύψεις του καὶ τὴν ὑπερηφάνειά του, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι χῶρος περιορισμένος. Νέος κόσμος προβάλλει, ἀπέραντος: τοῦ ὑποσυνειδήτου. Καὶ οἱ ἀποδείξεις εἶναι πεισιτικὲς ὅτι αὐτὸς ὁ κόσμος, ὁ ἀόρατος, δυναστεύει τὸ βίον μας, προσδιορίζει ἕνα σύνολο ἀντιδράσεών μας, ὑπαγορεύει πράξεις ποῦ ἄλλοτε ἢ τὶς νόμιζαν ἀνεξήγητες ἢ τὶς ἀποδίδανε σὲ αἴτια δαιμονικά.

Πότε ἄλλοτε ὁ καλλιτέχνης, ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τῆς φαντασίας, εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει τόσο πύρινες ἐμπειρίες καὶ τόσο οὐσιαστικὲς μεταβολὲς ὡς πρὸς τὸν κόσμο τῆς ψυχῆς καὶ ὡς πρὸς τὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου ἐν σχέσει μὲ τὸ περιβάλλον του καὶ μὲ τὸ σύμπαν; Ὅπως κάθε ἄτομο τοῦ καιροῦ μας, ὁ καλλιτέχνης καὶ ὁ συγγραφεὺς εἶναι καὶ αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἥρωες τῆς ἐποχῆς του—ἕνας ἀπὸ τοὺς

νικημένους της περισσότερου, παρά από τους νικητές της. Δεν τοῦ ἀρκεῖ νὰ περιγράψει τὴν ἐποχὴ του. Θέλει καὶ νὰ τὴν ἀναλύσει καί, πρὸ παντός, νὰ τὴν κρίνει. Ἡ λογοτεχνία, ἡ ποίηση τοῦ καιροῦ μας συμπιέζεται ἔτσι ἀπὸ τὶς δυνάμεις: ἀπὸ τὴ μιά νὰ καταγράφει τὸ χρονικὸ τῆς ἐποχῆς. Ἐκτὸς τὴν ἄλλη, νὰ συλλάβει τὴν ἁρμονία τοῦ κόσμου, ἀναλύοντας τὰ στοιχεῖα της μὲ τὸν τρόπο πὸν διατυπώνονται οἱ ἰδέες καὶ οἱ ἐξισώσεις. Ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου τὸ κύμα τοῦ γεγονότος κατακλύζει τὴ λογοτεχνία τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἄνθρωπος ἤθελε νὰ ἀφηγηθῆ ὅ,τι ὑπέφερε. Ἦταν ἀνάγκη λυτρώσεως; Ἀλλὰ ἡ λύτρωση εἶναι προνόμιο μόνο τῆς Τέχνης πού, κατὰ ἕνα τρόπον, ἐξιδανικεύει τὴ ζωὴ, πὸν καθαρῶς τὰ πάθη μὲ τὸ νὰ τὰ βάζει στὴν πειθαρχία ἑνὸς νόμου, ἢ τοῦ πεπρωμένου, ἢ τῆς Ἀνάγκης — πὸν εἶναι τὸ ἴδιο. Ἐδῶ τὰ ξηρὰ αὐτοβιογραφικὰ χρονικὰ τῶν κατατρεγμῶν καὶ τῶν ταπεινώσεων εἶχαν προφανῶς ἄλλον στόχο. Εἴτε τὸ θέλανε, εἴτε ὄχι, εἶχαν ἕνα χαρακτηριστικὸν διδακτικόν. Νὰ ξυπνήσει, ἂν γίνεται, ἡ συνείδηση, νὰ δεῖ τὸ μέγεθος τῆς πώσεως τοῦ ἀνθρώπου νὰ φρονιματισθῆ καὶ νὰ ὑποσχεθῆ ὁ ἄνθρωπος πὸς δὲν θὰ ἐπαναλάβει. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ ἄμεσος διδακτικὸς χαρακτήρας τῶν κειμένων πὸν κατακλύσανε τὴν Εὐρώπη, μετὰ τὸ δεύτερο παγκόσμιον πόλεμον, προδιέγραφε καὶ τὴν ἐφήμερην ζωὴ τους. Ἐπειδὴ ἡ Τέχνη ποτὲ δὲν διδάσκει — τοῦλάχιστον μὲ τὸν τρόπο τῶν ἐγχειριδίων καὶ τῶν χρονικῶν. Ἐξ ἄλλου, καθὼς ἔλεγε ἕνας δξυδερχῆς ξένος μελετητῆς, «ὄλοι αὐτὴ τὴ φορὰ εἶχαν ζήσει τὸν ἴδιον θάνατον καὶ τὴν ἴδιαν ἀνάστασιν»: οἱ πόλεις, οἱ γυναῖκες, τὰ παιδιὰ, οἱ γέροντες, ὁ κόσμος ὅλος. Μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον μερικὰ παρόμοια κείμενα ἔμειναν ὡς μιὰ διαρκῆς φωνὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἦταν ἡ ἀποκάλυψη. Τώρα ξαίραμε ὄλοι. Συνάντησα στὴ Δαλματία, τὸ τελευταῖον φθινόπωρον, ἕναν δόκτορα Γερμανόν. Ἦταν ποτισμένος ἀπὸ ἀνθρωπιστικὴν παιδείαν, εἶχε πολεμήσει στὸ Στάλινγκραντ, εἶχε συλληφθῆ αἰχμάλωτος πέντε χρόνια δούλεψε στὰ ὄρυχα τῆς Σιβηρίας σὲ ἔργα καταναγκαστικά, τὸ πρόσωπό του ἦταν ἀυλακωμένο ἀπὸ τὴ δοκιμασία. Ἡ μαρτυρία του — καθὼς μᾶς τὴν ἀφηγεῖτο τὰ ἤσυχον βράδυνά τῆς Ἀδριατικῆς — ἦταν ἀνατριχιαστικὴ. Τὸν ἴδιον καιρὸν διάβαζα μιὰν ἄλλη Γερμανικὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τὸν πόλεμον στὰ ἔλη τῆς Φινλανδίας, ἕνα χρονικὸν τοῦ *Karl Mundstock*. Ἡ ἀντίδραση τῆς ψυχῆς μας ἦταν ἡ ἴδια: ἀπὸ τὸν ἕνα ἢ ἄλλο γὰρ τὸ ὅτι καὶ οἱ Γερμανοὶ ὑπέφεραν τόσο. Ὅσο γιὰ τὴν δοκιμασίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν — ὦ ξαίραμε καὶ ἡμεῖς τόσο!

Ὅσοις ἡ κατεργασία πὸν γίνεται στὴ συνείδηση ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν συσσωρευμένην πείραν βρῖσκει ἀναπότρεπτα τὴ συνέχειάν της. Ἡ συνείδηση πὸν ξυπνᾷ θέλει νὰ βρεῖ αἰτίαν καὶ σκοπούς, θέλει νὰ ἀναλύσει, θέλει νὰ βρεῖ ὡς πὸν εἶναι τὰ ὄρια τῆς μοίρας, ἀπὸ πού ἀρχίζει ἢ Ἀνάγκη καὶ ἀπὸ πού ἢ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἀρχίζουν τότε ἀνένδοτα τὰ ἐρωτήματα, ἢ ἀγρύπνια τοῦ στοχασμοῦ πὸν ζητᾷ μιὰ ἐρμηνείαν τοῦ

κόσμου. Δὲν θὰ εἶναι ἡ πρώτη, δὲν θὰ εἶναι ἡ μόνη. Ἐπὶ αὐτὴν θὰ εἶναι μιὰ ἐρμηνεία. Ἡ πιὸ δραματικὴ πλευρὰ τῆς ζωῆς εἶναι ἀκριβῶς αὕτη: ὅτι συνεχῶς προβάλλει ἐρμηνεῖες ποὺ δὲν πρόκειται νὰ εἶναι ποτέ ὀριστικές. Γι' αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι θὰ νοσταλγοῦν πάντα τὴ βεβαιότητα τοῦ καιροῦ τῶν προφητῶν. Οἱ πιὸ εὐτυχεῖς σιγμὲς τῆς ἀνθρωπότητας πρέπει νὰ ὑπῆρξαν ἐκεῖνες ποὺ τὶς θέρμαινε ἢ αὐταπόδεικτη πίστη τῶν νέων θρησκειῶν.

Ἡ γενεὰ τῶν συγγραφέων τῶν δυὸ παγκοσμίων πολέμων εἶχε ἀνάγκη, ἔπειτα ἀπὸ τόσο «μάθος», νὰ θέσει καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρὰ της, ἐρωτήματα, νὰ ἀναθεωρήσει πολλὰ ἀπὸ τὶς πίστεις της, νὰ διαλύσει, νὰ ἀνατάμει ἢ καὶ νὰ ξεμακρύνει ἀπὸ τὰ πράγματα σὲ μιὰν ἀπόλυτη ἀφαίρεση, σ' ἓναν πικρὸν ἐρμητισμό. Θέτει ἐξ ὑπαρχῆς τὰ ἐρωτήματα: γιὰ τὸ ἀνθρώπινο ἰδεῶδες, γιὰ τὸ αἰσθητικὸ ἰδεῶδες, γιὰ τὸν ἠθικὸν κόσμο, γιὰ τὴ συνείδηση καὶ γιὰ τὴν τελειότητα. Γίνεται κατ' ἀνάγκην μιὰ γενεὰ κριτικὴ καὶ λογικοκρατούμενη. Ἡ τέχνη θὰ τείνει ὀλοένα νὰ υποβάλλει ἰδέες στὴ θέση τῶν συναισθημάτων. Τὸ εἶχε ἤδη διατυπώσει μὲ σαφήνεια ὁ Paul Valéry — αὐτὸς ὁ καρτεσιανὸς τῆς ποιήσεως: «Τὰ ἔργα τῆς Τέχνης — ἔγραφε — μ' ἐνδιαφέρουν λιγώτερο αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀπὸ τὶς σκέψεις ποὺ υποβάλλουν. Ἄρα πῶ καὶ προσπαθῶ νὰ παρουσιάσω στὸν ἑαυτό μου τὴν ἐμβρωδὴ τους κατάσταση. Σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση ἢ διάκριση μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ καλλιτέχνης ἐξαφανίζεται. Ἀκριβέστερα, δὲν καταλαβαίνω ποιά διαφορὰ ὑπάρχει στὸ βῆθος μεταξὺ τῆς ἐργασίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ, καὶ τοῦ ποιητικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ πνεύματος. Καὶ οἷς δυὸ περιπτώσεις ὑπάρχει ἀπόδοσις ἐνέργειας πνευματικῆς.»

Ἔτσι, οἱ καλύτεροι πεζογράφοι καὶ ποιητὲς τῆς Εὐρώπης τοῦ καιροῦ μας εἴτε θὰ θέσουν ἐρωτήματα μέσα στὰ ἔργα τους, ὅπου τὰ πρόσωπα δημιουργοῦνται γιὰ νὰ εἶναι φορεῖς ἰδεῶν· εἴτε θὰ ἀφιερωνοῦν στὴν καθαρὴ σκέψη, στὴ σπουδὴ τῆς Τέχνης καὶ στὸ δοκίμιο. Παραδείγματα χαρακτηριστικά: Ὁ T. S. Eliot καὶ ὁ Aldous Huxley στὴν Ἀγγλία, ὁ André Malraux στὴ Γαλλία. Ἡ γενεὰ ποὺ ὠρίμασε στὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῶν δύο πολέμων θυμᾶται ζωηρὰ τὴ λάμψη ποὺ εἶχαν τὰ ὀνόματα τοῦ Huxley καὶ τοῦ Malraux ὡς μυθιστοριογράφων. Ὁ πρῶτος, συνεχίζοντας μιὰ προσπάθεια ἀνανεώσεως τοῦ μυθιστορήματος, ποὺ τὴν ἐξέφραζε μιὰ πλειάδα συγγραφέων τῶν ἀρχῶν τοῦ αἵωνα, ἀναζητοῦσε νέους ἀντιστικτικὸς τρόπους ἀποκαλύψεως τοῦ κόσμου τῆς ψυχῆς: τὸ παρελθὸν νὰ εἰσχωρεῖ μέσα στὸ παρὸν ὡς ἐνότης μία· νὰ καταργεῖται οὐσιαστικὰ ὁ χρόνος· τὰ συναισθήματα, οἱ ἀντιδράσεις, οἱ ἀπηχήσεις τῶν πράξεων πολὺν περισσότερο ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς πράξεις νὰ πλέουν μέσα σ' ἓνα ἀβέβαιο, ρευστὸ χῶρο, ὅπου τὸ καθετὶ εἶναι ἐνέργεια καὶ ἀφρητηρία. Σήμερα ὁ Aldous Huxley εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἓνας μελετητῆς, ἓνας δοκιμογράφος. Ἐπὶ αὐτὴν νὰ ἀφηγεῖται, προτιμᾷ νὰ μελετᾷ καὶ νὰ σχολιάζει μὲ μιὰ σκέψη «ἀντιστηπτική», — καθὼς ἔγραφε ἓνας συμπολίτης του κριτικὸς — τὴν ἐπιστήμη,

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν εἰρήνη. Παρακολουθοῦσα τὸν *André Malraux* σ' ἓνα συνέδριο τῆς Τέχνης τοῦ 20^{ου} αἰῶνα στὸ Παρίσι. Ὁμιλητὲς ἦταν ὁ *William Faulkner* καὶ αὐτός. Ὁ Ἀμερικανὸς ἦταν ὁ μυθιστοριογράφος ποὺ διατύπωνε μὲ τρόπο ἀπλὸ συναισθήματα—ὅπως κάνουν ὅλοι οἱ ἀνθεντικοὶ συγγραφεῖς ἔργων φαντασίας. Ὁ Γάλλος, μέσα σὲ μιὰ δομὴ λατινικοῦ πάθους, ἔθετε ἐρωτήματα, καὶ προπάντων, ἐξέφραζε ἀμφιβολίες. Ἦταν φανερό: θὰ ἐγκατέλειπε τὸ μυθιστοριογράφο. Σήμερα, ἀπογοητευμένος καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀπὸ τὶς ιδέες, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρὸ σημαίνοντες ἱστορικοὺς τῆς Τέχνης τῆς πατρίδας του. Τί νόημα ἔχει ἡ μέθεξι στὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων; Ἄς γυρίσουμε σὲ κάτι πρὸ στέρεο—στὴν ἀλήθεια καὶ στὴ διάρκεια ποὺ ἔχει τὸ χροῶμα, καὶ ἡ σκιά, καὶ τὸ σχέδιο μέσα στὴν ἀδιατάρακτη αἰωνιότητά τους!

*

Αὐτὴ εἶναι, στὰ οὐδιώδη στοιχεῖα της, ἡ λογοτεχνία τοῦ καιροῦ μας: χρονικογράφος καὶ κριτική. Καὶ εἶναι φανερό ὅτι δὲ θὰ δώσει μεγάλα ἔργα, διαρκείας, ἐνόςω εἶναι αὐτό. Ὡς πότε θὰ εἶναι αὐτό; Οἱ προφητεῖες ἦταν πάντα χῶρος ἐπισημῆς στὴ λογοτεχνία. Ὁ δέκατος ἕνατος αἰῶνας στάθηκε γιὰ τὴν Εὐρώπη ὁ αἰῶνας τῶν ἐπικῶν της: τῶν μεγάλων μυθιστοριογράφων της. Σὲ συνθέσεις κολοσσιαῖες ἔδιναν τὴν οἰκογένεια, τὴν κοινωνία, τὴ μοῦρα, τὴ χίμαιρα. Δημιουργοῦσαν τύπους καὶ σύμβολα, ὅπου οἱ σύγχρονοὶ τους ἀναγνώριζαν πολὺ συχνὰ λανθάνοντα στοιχεῖα τοῦ ἑαυτοῦ τους. Ὁ μυθιστοριογράφος, ὁ ποιητής, ἦταν τότε, κατὰ ἓνα τρόπον, ὁ προφήτης καὶ ὁ μάντις: ἀπέδιδε σὲ πρόσωπα φανταστικά κινήσεις τῆς δικῆς μας τῆς ψυχῆς, ἐνέργειες τοῦ δικοῦ μας τοῦ μυστικοῦ κόσμου, ὅπου νομίζαμε ὅτι κανεὶς ἄλλος δὲν μποροῦσε νὰ διεισδύσει. Συνήθως οἱ ἥρωες αὐτῶν τῶν ἔργων ἔμεναν, στὴ διαγραφή τους, σχεδὸν ἡμιτελεῖς, καὶ ὁ ἀναγνώστης μποροῦσε νὰ τοὺς προεκτείνει μέσα του, στὸ βαθμὸ ποὺ ἦταν προετοιμασμένος νὰ τὸ κάμει. Γι' αὐτὸ στὰ σημαντικώτερα ἔργα τῆς λογοτεχνίας ἐκείνου τοῦ καιροῦ, καθὼς καὶ τῆς λογοτεχνίας ὅλων τῶν μεγάλων ἐποχῶν, ὄχι μόνον κάθε ἄτομο ἔδινε μιὰν ἐρμηνεία, ἀλλὰ καὶ κάθε γενεὰ ἐπεφύλασσε γι' αὐτὰ τὴ δική της ἐρμηνεία.

Ὁ σημερινὸς εὐρωπαϊὸς μυθιστοριογράφος δὲν γίνεται νὰ καθηλώσει τέτοιου εἶδους τύπους καὶ σύμβολα. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ κοινωνία ποὺ θὰ τὰ ἀποδεχθεῖ. Καὶ εἶναι ἀκριβὲς πὼς κάθε κοινωνία δημιουργεῖ τοὺς συγγραφεῖς της, ὅπως δημιουργεῖ καὶ τὴν ἠθική της. Ὁ δέκατος ἕνατος αἰῶνας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μυθιστορηματοῦ ἐπιζεῖ σήμερα μόνον σὲς Ἠνωμένους Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ σύγχρονοι Ἀμερικανοὶ μυθιστοριογράφοι ἐπαναλαμβάνουν, σὲ τόνους πρὸ ἀρρενωποὺς καὶ πρὸ δριμεῖς, τὴν ἱστορία τῶν εὐρωπαϊῶν προδρόμων τους τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ἐπειδὴ τὸ ἔδαφος ἐκεῖ εἶναι ἀκόμα πρόσφορο: ἡ Ἀμερικὴ εἶναι χώρα νέα, τὸ πνεῦμα τοῦ πιονιέ-

ρον είναι ακόμα έκδηλο στη ζωή πολλῶν περιοχῶν της, ένας άερας έπους πνέει πάνω από πολλά έργα που συντελοῦνται εκεί, και πάνω από πολλά προβλήματα: ανθρώπινα, φυλετικά, κοινωνικά. Οί Ἄμερικανοί μυθιστοριογράφοι βρῆκαν σταθερές εστίες εμπνεύσεως εκεί όπου έναν αιώνα πριν τις είχε βρει ο *Balzac*, και ο *Zola* και ο *Dickens*. Ρώτησα τὸν *William Faulkner* τὸ ἴδιο βράδυ πὸν τὸν εἶχαμε δεξιωθεί ἐδῶ στήν Ἀκαδημία: «Γιατί ὅλοι σχεδόν οί Ἄμερικανοί μυθιστοριογράφοι διαλέγουν γιά θέματά τους τήν πιό ἄθλια και θλιβερή ζωή ὠρισμένων περιοχῶν τῆς ἠπείρου σας;» Δίσταξε ν' ἀποκριθεῖ. «Ο καθένας γράφει σύμφωνα μέ τή συνείδησή του, και ὅ,τι ξαίρει», ψιθύρισε μόνο.

Όταν μιλούσαμε ὡς τώρα γιά τις σύγχρονες τάσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας δὲν κάναμε καμιά διάκριση γιά τήν ἑλληνική λογοτεχνία. Ἐπειδή, ἀντίθετα μέ τὸ παρελθόν, εἴμαστε πιά μιὰ περιοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν Γραμμάτων. Τὰ ὁρόσημα τοῦ παρελθόντος ἔχουν κατά τὸ πλεῖστον καταργηθεῖ. Ἡ ἴδια μοῖρα, τὸ ἴδιο πάθος, οί ἴδιο κίνδυνοι, ἰσχύουν γιά ὅλη τήν Εὐρώπη. Στὴ σύγχρονη ἑλληνική λογοτεχνία εἶναι εὐκόλο νὰ βροῦμε τὰ ἴδια φαινόμενα πὸν σημειώσαμε γιά τήν εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία: ἡ πείρα νὰ γίνει χρονικό· ἡ συνείδηση πὸν ρωτᾷ νὰ γίνει ἐνδοσκοπηση, ἔλεγχος κριτικός, ἢ, στὸ τέλος, ἀπόλυτη ἀφαίρεση. Ποτὲ ἄλλοτε τὸ δοκίμιο και ἡ κριτικὴ σκέψη δὲν παρουσίασαν στὸν τόπο μας τήν ἀνηθηση πὸν παρουσιάζουν τώρα. Καί σπανιότατα στὸ παρελθόν εἶχαμε αὐτοβιογραφικά κείμενα μέ τόση ὠριμότητα ὅπως αὐτὰ τῆς νεώτερης γενεᾶς τῶν συγγραφέων μας. Παρὰ τὰ ἀντιλεγόμενα, ἢ δυσκολώτερη Τέχνη—δὲν λέγω ἢ ὑψηλότερη—εἶναι νὰ αὐτοβιογραφηθοῦμε: νὰ ἀπομονώσουμε ἀπὸ τὸ συσσωρευμένο ὄγκο τῆς πείρας, και τοῦ πάθους, και τοῦ ἐνστικτοῦ ὅ,τι εἶναι στοιχεῖον διαρκείας. Εἶναι μιὰ λειτουργία πὸν θὰ πάρει τὸ γεγονός και, κατά ἕναν τρόπο, θὰ τὸ ἐξιδανικεύσει χωρὶς νὰ τὸ προδώσει, ἢ θὰ τὸ συγχωνεύσει μέ ἄλλα γεγονότα, ὥστε νὰ βγεῖ μιὰ πραγματικότητα νέα, πολὺν περισσότερο ἀντιπροσωπευτικὴ, πὸν πολλοὶ θὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ τήν ἀναγνωρίσουν ὡς τὴ μόνη ἀληθινή. Αὐτὴ ἢ κατεργασία τοῦ μέτρου, μέσον τῆς λογικῆς, ὅταν ὁ χῶρος ὅπου πρέπει νὰ ὑπάρξει τὸ μέτρον εἶναι πύρινος, εἶναι ἄθλημα μέγα.

Ἡ νέα λογοτεχνία μας παρουσιάζει ἀκόμα και τοῦτο τὸ χαρακτηριστικό: παρὰλληλα μέ τὸ πύρινο παρὸν πὸν ζεῖ, αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη μιᾶς γόνιμης ἐπιστροφῆς. Ὅ,τι ἔγινε μέ τὸν προγόνους μας τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα ἔχουμε τήν τάση νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε μέ ἄλλους τρόπους. Ἡ νέα λογοτεχνία μας θέλει νὰ ἐπιστρέψει στὶς ρίζες, νὰ ἀναζητήσει τήν καταγωγή. Ἄδυνατότητας, μέσα στὸ διαλυτικὸ ἦθος τοῦ καιροῦ, μέσα στήν κατακερματισμένη προσωπικότητα, νὰ σχηματίσει τύπους και

σύμβολα, πράξεις «σπουδαίας και τελείας», ζητᾶ πηγές εμπνεύσεως στὰ ἀπέραντα πεδία τῆς ιστορικῆς μνήμης τοῦ ἔθνους ὅπου ὁ χρόνος ἔχει κάμει τὴν κατεργασία του: ἐξιδανίκευσε τὶς μορφές. Ἐνατρύχει στοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας, στοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, στοὺς ἀγῶνες τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐπιστροφή αὐτὴ εἶναι ὡς ἓνα σημεῖο καρπὸς τῆς δουλείας μας στοὺς χρόνους τοῦ πολέμου. Ὅταν τὰ πάντα γύρω μας κατέρρεαν — ιδέες, τάσεις, ὁ ἄνθρωπος — εἴχαμε ἀνάγκη ν' ἀκουμπήσουμε σὲ κάτι στέρεο γιὰ νὰ μὴ χάσουμε τὴν ἐλπίδα. Καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ παρελθόν μας. Ὅχι μόνο τὸ ἀπώτατο, ἀλλὰ προπᾶντων τῶν χρόνων πὸν τὸ Γένος σήκωνε τὸ σταυρὸ του. Ἡ γενεὰ τῶν ρομαντικῶν τοῦ περασμένου αἰῶνα εἶδε τὸ παρελθόν αὐτὸ ὡς χῶρο περιπέτειας. Ἡ δική μας ἡ γενεὰ τὸ βλέπει ὡς χῶρο πίστεως καὶ διαφωτισμοῦ. Ἐξαίρετοι συγγραφεῖς μας ἔγραψαν ὥραϊα βιβλία ιστορίας καὶ μύθου πὸν βρῆκαν ζωηρότατη ἀπήχηση σὲ μεγάλα στρώματα τοῦ κοινῶν.

Ἄλλη μιὰ ἐπιστροφή θὰ φανεῖ νομίζω σύντομα ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα στοὺς Ἕλληνες συγγραφεῖς: ἡ ἐπιστροφή στὴν Ἑλλάδα τὴν ἔξω τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκεῖ, ἔξω τῶν Ἀθηνῶν, εἶναι πάντοτε ὁ κορμὸς τοῦ ἔθνους. Ἐκεῖ, ἓνας συγγραφεὺς θὰ βρεῖ τὶς ἐστίες τῆς γνησιότητος πὸν χρειάζεται καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ Τέχνη. Ἐκεῖ ἡ χειρονομία, ἡ πράξη, ὁ λόγος, ἔχουν σοφία καὶ καταγωγή — δὲν εἶναι σύμβαση, ἀπόκτημα χτεσινόν. Ὁ Παπαδιαμάντης ζοῦσε στὴν Ἀθήνα σὲ μιὰ περίοδο πού, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, εἶχε καὶ αὐτὴ τὴν ἀναταραχὴ καὶ τὰ προβλήματα της: Ἦταν τὸ 97, ἡ Κρήτη, τὸ Θέρισο, τὸ Γουδί, οἱ κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις. Ἐπέζησε καὶ λατρεύεται ἀκριβῶς ἐπειδὴ, μέσα στὴν κρίση καὶ στὴν ἀβεβαιότητα τοῦ καιροῦ του, ἀναπόλησε τὴ Σκιάθο καὶ τοὺς ἀπορροῶνας βράχους της, πῆρε τοὺς αἰπόλους καὶ τὰς ποιμενίδας του, βρῆκε μέσα τους τὸν πυρῆνα τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς διάρκειας, τὸν ἔκαμε λάμψη καὶ ποίηση. Δὲ θὰ ἀναζητήσουμε ἐμεῖς σήμερα ἔξω τῶν Ἀθηνῶν αἰπόλους καὶ ποιμενίδας. Εἶναι ὄντα δυσεύρετα. Δυσεύρετα ἀσφαλῶς θὰ ἦταν καὶ στὸν καιρὸ τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὰ ἔφερε μέσα του πλήρη, ἦταν εὐκόλο νὰ τὰ προβάλλει ὡς τὴ μόνη πραγματικότητα. Ὁ ἔξω κόσμος εἶναι πάντα ἔτοιμος νὰ σχηματισθεῖ στὰ μέτρα μας, στὴν ἀναλογία πὸν τὰ μέτρα αὐτὰ ὑπάρχουν.

Ἀποβλέπουμε μὲ ἐμπιστοσύνη στὸ μέλλον τῆς λογοτεχνίας μας. Ἀποβλέπουμε μὲ ἐλπίδα σὲ μιὰ τέχνη ἑλληνικὴ πού, χωρὶς νὰ εἶναι ἀπομονωμένη ἀπὸ τὰ ρεύματα τοῦ ἔξω κόσμου θὰ ἔχει, στὸ χαρακτῆρα της, στοιχεῖα καθαρῶς ἑλληνικά.

Αὐτὸ τὸ θέμα τῆς ἑλληνικότητος τῆς τέχνης μας ἡ γενεὰ μας τὸ φέρνει καὶ τὸ ξαναφέρνει κάθε τόσο πρὸς συζήτησιν — ἀπόδειξις, πρὸς τιμὴν της, ὅτι τὸ ζεῖ. Οἱ παλαιότεροί μας, ἡ γενεὰ τοῦ Παλαμᾶ, εὐτύχησε νὰ μᾶς παραδώσει λυμένο ὀριστικὰ τὸ ἓνα ζήτημα: τὴ γλῶσσα τῆς λογοτεχνίας. Κανεὶς δὲν ἀμφισβητεῖ σήμερα τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα τῆς δημοτικῆς στὴ λογοτεχνία. Γιὰ τοῦτο τὸ ἄλλο ζήτημα — γιὰ τὴν

έλληνικότητα τῆς τέχνης μας γίνονται ἀκόμα συζητήσεις. Λένε: θὰ ἀποξενωθοῦμε, λοιπόν, ἀπὸ τὰ ρεύματα τοῦ ἔξω κόσμου, κνηγώντας τὸ ἰδεῶδες μιᾶς τέχνης αὐτόχθονος, τὴ στιγμή πὸν μὲ τὰ σημερινὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας, καὶ χάρις στοὺς κοινὸν κινδύνους καὶ στὰ κοινὰ πεπρωμένα τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας, τὰ σύνορα εἶναι σχεδὸν σκιώδη ἀνάμεσα στὰ περισσότερα ἔθνη, καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ ἀντιλήψεων, ἐντυπώσεων καὶ ἐπιδράσεων εἶναι καὶ ἐύκολη καὶ ἀναπόφευκτη; Καὶ ἔπειτα, τί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἑλληνικότητα; Τί στοιχεῖα τὴ συνθέτουν;

Ἀποκρινόμαστε συνοπτικά: Βεβαίως, οὔτε μποροῦμε, οὔτε χρειάζεται ν' ἀποκοποῦμε ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμον, ἀπὸ τὰ ρεύματα τῆς τέχνης τοῦ καιροῦ μας. Πάντοτε, σ' ὅλους τοὺς πολιτισμούς, αὐτὴ ἡ κίνησις τοῦ ρεύματος ἀπὸ χώρα σὲ χώρα, σιάθηκε καὶ ἀναπόφευκτη καὶ γόνιμη. Ἐνα σύγχρονο παράδειγμα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου: οἱ Ἀμερικανοὶ μυθιστοριογράφοι πῆραν τὴν παράδοσι τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μυθιστορήματος τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, τὴν προοίσιαν μὲ μιὰ νέα τεχνική, καὶ τὴν ἐπιστρέφουν στὴν Εὐρώπη πὸν τὴ δέχεται ὡς νέα. Ὁ Ernest Hemingway εἶναι τὸ πειστικώτερον παράδειγμα αὐτῆς τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἀλλὰ τὸ ἀμερικανικὸ μυθιστορημα μένει ἀνεπανάληπτον στὰ ἄλλα οὐσιαστικά του στοιχεῖα: στὸ ἦθος τῶν ἡρώων πὸν κινεῖ, στὸ μηχανισμό τῶν ἀντιδράσεων τους, στὴ στάσι τους ἀπέναντι στὰ κεφαλαιώδη θέματα τῆς ζωῆς, τῆς Ἀνάγκης, τοῦ θανάτου.

Ἀκριβῶς ἐκεῖ, σ' αὐτὰ τὰ οὐσιαστικά στοιχεῖα, θέλουμε νὰ κρατήσουμε καὶ ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς μιὰν αὐτονομία, αὐτὸ πὸν λέμε «ἑλληνικότητα» τῆς Τέχνης μας. Κανένας σωβινισμὸς δὲν ὑπαγορεύει τοῦτο τὸ αἶτημα. Ἡ στάσι τοῦ λαοῦ μας καὶ ὁ τρόπος τῶν ἀντιδράσεων του ἀπέναντι στὸ θέαμα τῆς ζωῆς, στὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, στὴ χαρὰ, στὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ, στὴν ἀγωνία, στὴ μούρα, στὴν ἐλπίδα, στὸ χρέος—ὄλα ἔχουν ἐδῶ κατ' ἀνάγκην, ὑπαγορευμένην ἀπὸ λόγους πολλούς, ἱστορικούς, κληρονομημένων παραδόσεων, κλιματολογικούς, ἕναν τρόπο ἰδιαίτερον, πὸν εἶναι δικός μας. Δὲν ἰσχυρίζομαστε ὅτι εἶναι καλύτερος ἢ χειρότερος ἀπὸ τίς ἀντίστοιχες ἐκδηλώσεις ἄλλων λαῶν, ὅτι ἔτσι πρᾶττοντες εἴμαστε τὸ ἄλλας τῆς γῆς. Ἰσχυρίζομαστε ἀπλῶς ὅτι ὑπάρχει ἕνας χαρακτήρας, ἕνα ἦθος καὶ μιὰ ἀτμόσφαιρα πὸν ἔχουν μακρότατη ζωὴ, περασμένην μέσα ἀπὸ ποικίλες κατεργασίες, καὶ πὸν εἶναι τοῦ τόπου τούτου, ἑλληνικά. Αὐτὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς Τέχνης μας μέσα στὴν Τέχνη τοῦ κόσμου.

Στὴ δύσκολη αὐτὴ ὥρα τοῦ κόσμου καὶ τῆς πατρίδας μας αἰσθανόμαστε ὡς συγγραφεῖς τὴν ἔλξη πρὸς τὰ γνήσια αὐτὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου μας σὰν μιὰ λειτουργία ψυχική. Θέλουμε νὰ πιστεύουμε σὲ μιὰ διάρκεια συνθεμένη ἀπὸ αἰγαιοπελαγίτικο φῶς, ἀπὸ τὰ λεοντάρια τῆς Δήλου, ἀπὸ τὴν εἰς Ἄδων Κάθοδον τοῦ Ὅσιου Λουκά, καὶ ἀπ' τὸ μοιρολόδι μιᾶς μάνας τῆς Μάνης καὶ τῆς Πίνδου. Ἀπὸ μιὰ ἀνοιχτὴ πόρτα

ένδς καλυβιοῦ τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἀπὸ μιᾶ χειρονομία πὸν καλεῖ τὸν ξένο νὰ περάσει, νὰ γευτεῖ ψωμί καὶ νὰ ξεδιυράσει. Ἀπ' τὸ ὄραμα μιᾶς κυρούλας πὸν ἀνηφορίζει κατὰ τὴν Παντάνασσα, ἀπὸ ἓνα μαρμάρينو σπόνδυλο στὰ ἐρείπια τῆς Ὀλυμπίας, καὶ ἀπὸ τὰ σβησμένα πρόσωπα τῶν Ἁγίων στὰ ξωκλήσια τῶν βυζαντινῶν καιρῶν τῆς Δέσβου. Ἀπ' τὸ ρυθμὸ ἑνὸς χοροῦ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Πόντου πὸν συνεχίζει τὸν πυρρίχιο, καὶ ἀπὸ τὰ χορταριασμένα ἐρείπια ἑνὸς κάστρου μὲ τὰ οἰκόσημα τῶν Γατελούζων πὸν ἤρθαν, πίκραναν τὸν τόπο καὶ χάθησαν, καθὼς ἔγινε πάντα μὲ ὄλους τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτῆς τῆς γῆς. Θέλουμε νὰ εἴμαστε περήφανοι ὅτι δὲν ἀπιστήσαμε στὸν τόπο μας, οὔτε ὡς ἄνθρωποι, οὔτε ὡς συγγραφεῖς.